

1926
2026

De ramp die geen ramp mocht heten

DE WATERSNOOD VAN 1926

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

stowa

1926
9202

De ramp die geen ramp mocht heten

DE WATERSNOOD VAN 1926

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

stowa

Marie-louise Hellemons, Heumen

*Geschreven voor de Herdenking
van de Dijkdoorbraak in Overasselt
op oudejaarsdag 2025*

Luid de klokken

De zuidwesterstorm jaagt
het water door de dijk
terwijl de parochie
zijn woorden beraadt

het luiden van de klokken
slaat ginder op dovemans oren
terwijl men alhier met natte voeten
bezigtingen en vee op zolder opslaat

het water vormt
eilanden in een al arme gemeenschap
in het slib
blijven vetens staan

de klokken luiden verder
hulp volgt gul uit heel het land
zelfs de koningin
meert meermaals met broden aan

dieren dobberen op daken
de huisraad drijft door de straat
een tweede dijk vlug doorgebroken
mensenlevens gered, een ramp bespaard.

kinderen door het land verspreid
zonder eigen haard
om na maanden terug te keren in een noodkot
mits je vader een eigen woning achterlaat.

en jaren later
is het niet het water dat teistert
maar de mens zijn vrijgevigheid
die in de zuinigheid van het bestuur
diepe sporen nalaat

een ramp
zonder mensen levens
maar in zijn nasleep
mensen -voor generaties- tekent

luid de klokken.

COLOFON

Amersfoort, Maart 2026

Uitgave Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer STOWA
Postbus 2180
3800 CD Amersfoort

Auteur Moniek Löffler (Bureau Landwijzer)

Begeleidingscommissie Oscar van Dam (STOWA),
Reindert Stellingwerff (Rijkswaterstaat)
Gerard Harmsen (Rijkswaterstaat)

Met input van Harold van Waveren (Rijkswaterstaat)
Jan Hulshof, Bas de Boer en John Jansen
(Waterschap Aa en Maas)
Sander van Poorten (Waterschap Rijn en IJssel)
Christel Verstappen (Waterschap Limburg)
Jelmer Krom (Waterschap Rivierenland)
Henk Nobbe (Waterschap Vallei en Veluwe)
Anton van der Meer (PhD TU Delft)

Redactie en hulp bij onderzoek Michiel Löffler (Bureau Landwijzer)

Gedicht Marie-Louise Hellemons

Vormgeving Shapeshifter.nl

Fotografie

Bart Nijs, Nationaal Archief, Brabants Historisch Informatie Centrum, Erfgoedcentrum Zutphen, Regionaal Archief Nijmegen, Gelders Archief, J.H. Rutgers (Collectie Overijssel), Wikimedia Commons (foto's van Romaine, Henk Monster Nanda Sluijsmans en Jan Dijkstra), Delpher.nl, project Meanderende Maas, Bundesanstalt für Wasserbau, Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden, Tony LePrieur - iStock, Oscar van Dam, Rijkswaterstaat, Ministerie van Defensie en Rijksmuseum.

STOWA	2026-09
ISBN	978.94.6479.125.9

Disclaimer

De inhoud van deze uitgave is met de grootst mogelijke zorg samengesteld. Niettemin aanvaarden de auteurs en de uitgever geen enkele aansprakelijkheid voor mogelijke onjuistheden in de publicatie, of eventuele gevolgen door toepassing van de inhoud ervan.

STOWA spant zich in de rechthebbenden van in de uitgave gebruikte afbeeldingen te respecteren conform het auteursrecht. Indien u desondanks van mening bent dat uw rechten in het geding zijn, dan verzoeken wij u contact met ons op te nemen.

INHOUD

Ten geleide	6		
1 Inleiding	8	3.5 IJssel en Overijsselse Vecht	68
1.1 De watersnood als herinnering	10	3.5.1 <i>IJssel en Overijsselse Vecht tijdens de watersnood</i>	69
1.2 Over dit boekje	11	3.5.2 <i>IJssel en Overijsselse Vecht nu</i>	76
2 De situatie een eeuw geleden	12	4 Een ramp die geen ramp mocht heten: hulp en nasleep	82
2.1 Rivieren met een verschillend karakter	13	4.1 Hulp en ontwrichting	83
2.2 Versnipperd bestuur en botsende belangen	17	4.1.1 <i>Noodhulp</i>	83
2.3 Buitenlandse invloed	19	4.1.2 <i>Schade en ontwrichting</i>	86
3 1926: De dijken breken en het water komt	20	4.1.3 <i>Herstel en vergoedingen</i>	89
3.1 De winter van 1925-1926	21	4.1.4 <i>Groeiende onvrede</i>	89
3.2 Limburgse Maas	22	4.1.5 <i>Een verdeelde overheid</i>	90
3.2.1 <i>Limburgse Maas tijdens de watersnood</i>	23	4.2 Crisisbeheersing en herstel anno 2026	92
3.2.2 <i>Limburgse Maas nu</i>	32		
3.3 Brabantse Maas	36	5 Lessen uit 1926	96
3.3.1 <i>Brabantse Maas tijdens de watersnood</i>	37		
3.3.2 <i>Brabantse Maas nu</i>	48	Bijlage	102
3.4 Rijn en Waal	52		
3.4.1 <i>Rijn en Waal tijdens de watersnood</i>	53	STOWA in het kort	106
3.4.2 <i>Rijn en Waal nu</i>	62		

TEN GELEIDE

TEN GELEIDE

Honderd jaar geleden kampte Nederland met een watersnoodramp.

Op oudejaarsdag 1925 brak de dijk langs de Maas tussen Overasselt en Nederasselt. Maaswater overspoelde het Land van Maas en Waal en richtte een ravage aan. Ook elders zorgden extreme waterstanden voor tientallen grote en kleinere dijkdoorbraken, die een uitgestrekt gebied van Limburg tot de IJssel en Vecht onder water zetten.

Polders werden zeeën en duizenden mensen lieten alles achter en zochten een veilig heenkomen. Maar een ramp mocht dat niet worden genoemd, aldus toenmalig premier Colijn.

Auteur Moniek Löffler onderzocht op verzoek van STOWA deze laatste watersnoodramp in het rivierengebied. Een ramp die geen ramp mocht heten. Deze bijzondere STOWA-publicatie legt verbanden tussen verleden, heden en toekomst van onze waterveiligheid. Daarin staat niet de techniek centraal, maar de bestuurlijke en sociale context van de watersnood. Aan de hand van vier locaties (de Limburgse Maas, de Brabantse Maas, Rijn en Waal en IJssel en Overijsselse Vecht) ontstaat een beeld van de manier waarop boeren, burgers en bestuurders probeerden het tij te keren. Niet alleen de oorzaak en het verloop van de ramp, maar ook en vooral de maatschappelijke effecten en de bestuurlijke en beleidsmatige gevolgen voor waterbeheerders krijgen aandacht. Daarmee geeft dit onderzoek een waardevolle inkijk in de samenhang tussen waterveiligheid, ruimtelijke ordening, bestuurlijke dilemma's en menselijke kwetsbaarheid van toen, nu en straks.

De les is dat waterveiligheid veel meer omvat dan stevige dijken en vraagt om een meerlaagse, integrale benadering en slagvaardige samenwerking van alle betrokken partijen. De ramp van 1926 heeft het waterbeheer in Nederland fundamenteel veranderd. *De Ramp die geen ramp mocht heten* laat zien dat we van de geschiedenis kunnen, nee moeten, leren, zodat deze zich niet zal herhalen.

Mark van der Werf, directeur STOWA

1 INLEIDING

HOOFDSTUK 1

Op oudejaarsdag 2025 zit de Antonius Abtkerk in Overasselt vol. Bewoners, bestuurders en belangstellenden zijn samengekomen om stil te staan bij de watersnood van precies honderd jaar geleden.

Met toespraken, muziek en een gedicht wordt de geschiedenis weer even tot leven gewekt.

Herdenking van de overstromingsramp op oudejaarsdag 2025, bij Overasselt. Dijkgraaf Tanja Cuppen (Waterschap Rivierenland) onthult een kunstwerk van Leo Gerritsen op de locatie waar precies 100 jaar eerder de Maasdijk doorbrak. Foto: Bart Nijs

Het contrast met diezelfde ochtend in 1925 is groot

Die dag breekt om even voor half acht de dijk langs de Maas tussen Overasselt en Nederasselt door. Terwijl de pastoor in precies dezelfde kerk bezig is met het ochtendevangelie, komt het bericht binnen: 'den diek is deur'. De noodklokken luiden en de kerk stroomt leeg.

Door het gat in de dijk perst het Maaswater het Land van Maas en Waal binnen, op weg naar het laagste punt. Het landschap verandert in korte tijd in één grote binnenzee. Hoe lager het land, hoe dramatischer de situatie.

Plaatselijk stijgt het water tot wel vier meter hoogte. Bewoners proberen hun have en goed in veiligheid te brengen en zoeken hun toevlucht tot hoger gelegen delen van het omliggende land of het eigen huis. Hoewel er door de overstroming in dit gebied geen directe dodelijke slachtoffers vallen, raken velen al hun bezittingen kwijt.

Het duurt maanden voordat het water weer verdwijnt.

1.1 DE WATERSNOOD ALS HERINNERING

Wat in Overasselt gebeurt, staat niet op zichzelf. De overstromingen rond de jaarwisseling van 1925-1926 troffen een groot deel van het Nederlandse rivierengebied. Door extreem hoge waterstanden in Maas en Rijn braken op meerdere plaatsen dijken door. Enkele grotere en tientallen kleinere doorbraken zetten uitgestrekte gebieden onder water, van het Limburgse en Brabantse Maasgebied tot het Land van Maas en Waal en delen van het Rijn-, IJssel- en Vechtsysteem. Tal van dorpen raakten geïsoleerd, polders veranderden in binnenzeeën en duizenden mensen moesten huis en haard verlaten. Hoewel volgens officiële berichtgeving geen doden vielen door de watersnood, meldden lokale kranten dat bij reddingswerkzaamheden in het Limburgse dorp Ool één persoon om het leven kwam. Mogelijk had de ramp voor sommigen later alsnog fatale gevolgen door hongersnood en kou.

Foto: Nationaal Archief/130155

De watersnood werd niet als nationale ramp erkend en daardoor bleven hulp en compensatie vanuit het Rijk beperkt (zie Hoofdstuk 4). Mensen voelden zich in de steek gelaten; de overheid liet hen letterlijk in de kou staan. In de nasleep werd duidelijk hoezeer mensen op zichzelf en op elkaar waren aangewezen.

Ooggetuige Gerrit de Leeuw, gemeentesecretaris van het stroomafwaarts gelegen Appeltern, verwoordde in 1926 welke impact de dijkdoorbraak bij Overasselt had:

“De eenige wensch van alle Maas en Walers is ongetwijfeld, dat zij in den toekomst voor een dergelijken ramp, met zooveel onheil, welke de Voorzienigheid hen bracht, mogen verschoond en gespaard blijven. De watersnood van 1926 zal hen allen lange jaren heugenen. De kinderen en de jongelingen, die dezen hebben meegemaakt, zullen later, wanneer zij onder den last der jaren gebukt gaan, nog met huivering aan hun kinderen en kindskinderen de herinneringen vertellen, die hen van dien ramp zijn bijgebleven.”¹

De woorden van Gerrit de Leeuw uit 1926 klinken ook een eeuw later nog door. De grote belangstelling bij de herdenking in Overasselt laat zien dat de watersnood nog altijd diep geworteld is in de regio.

De burgemeester van Heumen, de Commissaris van de Koning van Gelderland en de dijkgraaf van Waterschap Rivierenland stonden in hun toespraken niet alleen stil bij het verleden, maar ook bij de lessen voor de toekomst. Hun gezamenlijke aanwezigheid markeert een historisch verschil met vroeger: waterveiligheid wordt nu als een nationale verantwoordelijkheid benaderd, die bestuurders samen dragen.

In de afgelopen eeuw is er veel ten goede veranderd. Waterbeheer is professioneler geworden en er is fors geïnvesteerd in dijken en ruimte voor de rivier. Dat biedt vertrouwen. Tegelijkertijd laat de geschiedenis zien dat absolute veiligheid niet bestaat. Juist in een tijd van klimaatverandering blijft het nodig om het verleden serieus te nemen en het gesprek over veiligheid levend te houden.

Tanja Cuppen, dijkgraaf van Rivierenland, vat dit in haar toespraak als volgt samen:

„Leven met water vraagt om te blijven herinneren, om te blijven samenwerken en om te blijven vooruitkijken.”

1.2 OVER DIT BOEKJE

Dit boekje vertelt het verhaal van de watersnood van 1926, op basis van historische bronnen, kaarten en verhalen uit het gebied. De geschiedenis staat daarbij centraal: hoe het riviersysteem eruitzag, hoe dijken faalden en gebieden overstromden, en hoe mensen en bestuurders met de ramp omgingen.²

Het verhaal geeft inzicht in het dijkbeheer en het watersysteem van rond 1926, en laat zien hoe dit vandaag de dag nog doorwerkt in ons waterveiligheidslandschap van dijken, uiterwaarden, verruimde rivierbeddingen, stuwen en sluizen. Het onderstreept het nut en de noodzaak van adequaat dijkbeheer. De combinatie van extreme neerslag en smeltende sneeuw die eind 1925 ongekende rivierafvoeren veroorzaakte, is zeldzaam maar niet uniek en kan zich opnieuw voordoen.

Om deze geschiedenis betekenis te geven voor vandaag, wordt ieder historisch hoofdstuk gevolgd door een spiegel naar het heden. Daarin wordt zichtbaar hoe waterveiligheid nu is georganiseerd en met welke vraagstukken professionals te maken hebben.

De hoofdstukken zijn opgebouwd per riviersysteem: Limburgse Maas, Brabantse Maas, Rijn/Waal en IJssel. Overkoepelende thema's uit de huidige waterveiligheid zijn verdeeld over deze hoofdstukken.

Het boekje sluit af met een hoofdstuk waarin de belangrijkste lessen uit 1926 worden samengebracht. Niet als kant-en-klare antwoorden, maar als historische inzichten die het gesprek over de waterveiligheid van vandaag en morgen voeden. In de bijlage is een overzicht opgenomen van belangrijke rivieroverstromingen in Nederland in de periode 1750-1925.

Deze uitgave is bedoeld voor iedereen die professioneel of bestuurlijk betrokken is bij waterveiligheid, én voor lezers die willen begrijpen hoe ingrijpend deze ramp was en waarom het verhaal ervan, honderd jaar later, nog steeds verteld moet worden.

1 Werkgroep Historisch Alphen aan de Maas, Watersnood 1926 Ooggetuigeverslag

2 De historische beschrijvingen zijn hoofdzakelijk gebaseerd op Rijkswaterstaat (1926), Verslag van het voorgevallene, en H. van Heiningen (1985), Wee der Vergetenen!, aangevuld met informatie uit historische kranten en relevante historische websites.

2

DE SITUATIE EEN EEUW GELEDEN

HOOFDSTUK 2

Nederland telt in 1925 ruim zeven miljoen inwoners.

In het rivierengebied is het leven nog overwegend landelijk: boerderijen, fruitboomgaarden en kleine dorpen bepalen het gezicht van het landschap. De bescherming tegen het water is fragiel. Dijken zijn allesbehalve uniform; op sommige plekken zijn ze hoog en sterk, maar elders zijn ze laag of verzakt. Dit maakt het gebied kwetsbaar voor overstromingen.

Nederland kent verschillende grote rivieren, elk met een eigen karakter en dynamiek (zie figuur 2.1). Hoe het water zich gedraagt, wordt bepaald door een samenspel van landschap, afvoer en bedijking. Zo liggen er op verschillende plaatsen, met name in het oosten van het land, zogenaamde overlaten. Dit zijn kunstmatig verlaagde dijkvakken die bij hoge waterstanden gecontroleerd water laten wegstromen naar lager gelegen, dun bevolkte gebieden. Daarmee wordt de belasting op stroomafwaarts gelegen dijken verminderd, maar dat betekent ook dat wegen en landbouwgronden regelmatig onder water lopen en dorpen soms wekenlang zijn geïsoleerd.

2.1 Rivieren met een verschillend karakter

LIMBURGSE MAAS

De Maas is een typische regenrivier die via Frankrijk en de Belgische Ardennen richting Nederland stroomt. In het stroomgebied zorgt de slecht doorlatende ondergrond ervoor dat hevige neerslag snel naar de rivierbedding afstroomt. Door het grote verval bereikt dat water Nederland in korte tijd. Hoge waterstanden komen dan ook regelmatig voor; in enkele dagen kan het water meters stijgen.

Een eeuw geleden was het Limburgse Maasdal erg kwetsbaar voor zulke Maasvloeden. De overstromingen bleven daarbij doorgaans beperkt tot het dal, dat aan weerszijden werd begrensd door hogere terrasranden en plateaus. Binnen deze natuurlijke overstromingsvlakte overstromden vooral de laaggelegen dorpen in het winterbed, terwijl het hogere omliggende land meestal droog bleef.

De bewoners waren tot op zekere hoogte vertrouwd met wateroverlast. Voorraden en meubels stonden vaak op hogere etages, en bij sommige huizen hoorden zelfs speciale bootjes, bedoeld om zich bij hoogwater door het dorp te verplaatsen.

Figuur 2.1

Overzicht van de rivieren die een rol spelen in dit boekje (rivier plus bedding).

Lange, aaneengesloten dijken waren hier niet aanwezig. Dorpen werden beschermd door korte, lokale keringen die geen gesloten dijkkring vormden en de hoofdstroom slechts op afstand hielden. Hoewel er in het Limburgse Maastraject al stuwen en sluizen waren aangelegd voor de scheepvaart, bevond de grootschalige kanalisatie van de rivier zich nog in een beginfase.

Pas ten noorden van Mook begon een meer aaneengesloten dijksysteem langs de Maas.

BRABANTSE MAAS

In Brabant was het achterland open en laaggelegen. Om dit kwetsbare gebied te beschermen lagen langs de Maas doorlopende winterdijken, al waren die niet overal even sterk of even hoog. Wanneer zo'n dijk doorbrak kon het water zich snel over grote afstanden verspreiden en langdurig blijven staan. De gevolgen van een dijkdoorbraak waren in Brabant dan ook veel ingrijpender dan langs de Limburgse Maas.

Kenmerkend voor het Brabantse Maastraject was het systeem van de Beerse Overlaat. Wanneer de Maas bij Grave een waterstand bereikte van ongeveer 10 meter boven NAP, trad de overlaat in werking en stroomde het Maaswater via deze kunstmatige verlaging in de dijk het Brabantse achterland in. 'De Maas is om, werd er gezegd. Dan werden in Grave de twee kanonnen afgeschoten, om te waarschuwen. Zo wisten de boeren in de wijde omtrek dat zij hun vee binnen moesten halen.

Dan werden in Grave de twee kanonnen afgeschoten, om te waarschuwen. Zo wisten de boeren in de wijde omtrek dat zij hun vee binnen moesten halen.

Ten zuiden van de Maas ontstond zo als het ware een tijdelijke rivier: de Beerse Maas. Deze zogenaamde traverse voerde het water richting 's-Hertogenbosch, waar het via de Dieze weer in de Maas uitmondde. Het water bleef daarbij relatief ondiep, doorgaans in de orde van grootte van een meter. Dorpen in het overlaatgebied werden beschermd door lage leidijken, die slechts plaatselijke bescherming boden. Ondanks herhaald protest uit Noord-Brabant bleef de Beerse Overlaat tot ver in de twintigste eeuw onderdeel van het waterstaatkundige systeem.³

RIJN EN WAAL

De Rijn voert smeltwater en regenwater uit het brede stroomgebied aan. Bij Lobith splitst de Rijn zich. Het grootste deel stroomt als Waal verder, terwijl een kleiner deel via het Pannerdens Kanaal naar de Nederrijn wordt geleid. Bij Westervoort takt de IJssel af van de Nederrijn. De Nederrijn zet zijn loop voort naar het westen en wordt later de Lek.

Vlak bij Lobith lag in 1926 de Spijkse Overlaat, die al sinds de 18^e eeuw functioneerde om bij hoge waterstanden Rijnwater weg te leiden richting

Figuur 2.2 Historische overstromingsgebieden van de Beerse Overlaat (1876-1880). De kaart laat zien hoe vaak en hoe ver het water het Brabantse Maasland instroomde. De terugkerende overstromingen speelden een belangrijke rol in de discussies rond de opheffing van 1922. De rode pijlen markeren de ligging van de (voormalige) bovenmonden van de Beerse Overlaat. De rechter werd eind 19^e eeuw gesloten in verband met de aanleg van de spoorlijn Nijmegen-Venlo. Bron: BHIC

de Liemers. Het water stroomde daarbij de bedding van de Oude Rijn in, een voormalige rivierloop ten noorden van de hoofdbedding. Bij het in werking treden van de overlaat, zo schreef een krant, kwam het water dit gebied binnen als ‘een bruisende waterval die zich grommend een weg baant door de bedding’.⁴

De Waal was in 1926 al sterk genormaliseerd: bochten waren afgesneden en kribben aangelegd, waardoor de rivier strak tussen hoge winterdijken lag. Dat zorgde ervoor dat het water snel naar zee werd gevoerd, maar bood bij uitzonderlijk hoogwater nauwelijks ruimte om de enorme watermassa's te herbergen.

Ter hoogte van de Ooijpolder fungeerde een overlaat in de Waaldijk als veiligheidsklep om bij extreem hoogwater Waalwater naar de polder weg te leiden.

De Nederrijn en de Lek hadden een ander karakter dan de Waal. Zij volgden een kronkelender verloop en hadden bredere uiterwaarden en lagere dijken. Hoewel deze rivieren minder water afvoerden dan de Waal, zorgden de bochten en de lagere stroomsnelheid ervoor dat het water bij hoogwater ook hier snel opstuwde. Daardoor stonden de dijken hier langdurig onder zware druk.

IJSSEL

De IJssel stroomt noordwaarts door een relatief breed dal, met op veel plaatsen uitgestrekte uiterwaarden die bij hoge afvoeren onder water kunnen lopen.

In 1926 waren de dijken nog relatief laag en ontbraken reguleringswerken. De waterstand hing volledig af van de natuurlijke afvoer en van de verdeling bij het Pannerdens Kanaal. Bij uitzonderlijk hoge standen stroomde het water via de Baakse Overlaat naar het achterland.

2.2 Versnipperd bestuur en botsende belangen

Het waterbeheer was sterk lokaal georganiseerd. Het in 1798 opgerichte Rijkswaterstaat gaf landelijke aanbevelingen voor het ontwerp en de sterkte van dijken, maar de aanleg en het beheer lagen bij honderden waterschappen en polderdistricten. Zij stonden onder toezicht van de provinciale besturen.

De kosten werden verdeeld volgens het principe ‘wie voordeel heeft, betaalt’. In de praktijk waren dat vooral de grondeigenaren, maar in gebieden met groeiende dorpen droegen ook huiseigenaren bij.

Langs de grote rivieren leidde deze versnipperde aanpak soms tot conflicten. Omdat het water zich niet aan poldergrenzen hield, botsten regionale belangen zodra het peil steeg. Vooral bij overlaten werd dit merkbaar: waar de ene regio werd ontlast, kreeg een andere juist te maken met extra overlast.

³ <https://www.estersheem.nl/water/beersche-maas>

⁴ <https://www.spannendegeschiedenis.nl/locatie/tolkamer-spijkse-overlaat>

Na eeuwen strijd over de afwatering van de Duffelt, trad in 1934 het Hollands-Duits gemaal in werking. Foto: Regionaal Archief Nijmegen GN10858

Een duidelijk voorbeeld was de Beerse Overlaat (zie ook 2.1). Door Maaswater bij hoge standen naar het Brabantse achterland te laten uitstromen, daalde de waterstand in de hoofdstroom. Dat kwam vooral de stroomafwaarts gelegen dijken, onder meer in Gelderland, ten goede, terwijl Brabant juist regelmatig met wateroverlast werd geconfronteerd. Na jaren van discussie besloot het Rijk de overlaat in 1922 met een halve meter te verhogen. Het Brabantse achterland liep daardoor minder vaak onder water, maar bij extreme hoogwaterstanden bleef er meer water in de hoofdstroom en nam de druk op de Maasdijken stroomafwaarts toe.

Dit speelde onder meer bij Overasselt, waar de dijk op zand lag en al jaren als zwak bekend stond. Rijkswaterstaat drong aan op dijkverhoging, maar het polderdistrict ‘Rijk van Nijmegen’ wees dit herhaaldelijk af. De lasten zouden te zwaar zijn voor de ingelanden en men verzocht rijk en provincie om bij te dragen. In een vergadering halverwege december 1925 werd het standpunt van hogerhand voorgelezen: er kwam geen financiële steun. Het polderdistrict moest zelf voor de kosten opdraaien en diende vaart te maken met de dijkverhoging.

Jacques Vesten, vertegenwoordiger van Overasselt in het bestuur van het polderdistrict was niet onder de indruk en verzette zich fel:

“Ik woon daar zelf achter die dijk en zou de eerste zijn die van een doorbraak te lijden zou hebben. Maar ik ga achter die dijk nog rustig slapen!”⁵

Precies tien dagen later brak de Maasdijk.

2.3 Buitenlandse invloed

Ook de situatie in Duitsland en België had invloed op het Nederlandse rivierengebied. Net als in Nederland waren rivierbochten afgesneden om de bevaarbaarheid en de afvoer te verbeteren, en langs de Duitse Rijn waren veel dijken verhoogd. In de stroomgebieden van Rijn en Maas waren bovendien veel bossen verdwenen door ontginning, mijnbouw en oorlogsschade. Zonder de sponswerking van deze bossen kon de bodem minder water vasthouden. Bij langdurige neerslag en dooi stroomde het water daardoor sneller en in grotere hoeveelheden naar de rivieren. De hoogwaterpieken bereikten Nederland zo eerder en met meer kracht.

Langs de Duitse grens bij de Ooijpolder kwamen deze internationale belangen scherp samen. De Waaldijk en de bijbehorende overlaten en sluizen speelden een rol in het beheersen van waterstanden bij hoogwater, maar beïnvloedden tegelijk de afwatering van bovenstroomse polders in Duitsland, zoals de Duffelt. Waar periodieke inundatie aan Nederlandse zijde positief bijdroeg aan slibafzetting en tegendruk op de dijk, leidde terugstromend water tot wateroverlast in Duitsland.

Duitse pogingen om dit terugstromen te beperken, zoals de aanleg van de Querdam, laten zien hoe waterveiligheid, dijkstabiliteit en internationale verhoudingen hier nauw met elkaar verweven waren. Samenwerking over de grenzen was daarbij lastig: de organisatie van het waterbeheer en de wetgeving verschilden daar te veel voor.

⁵ <https://www.demaasenwaler.nl/nieuws/historie/59890/het-zwak-dijkvak-van-1925>

HOOG WATER

Men meldt ons uit Budel: Tengevolge der vele regens is het water in de omgeving van Budel en Maarheeze erg gestegen. Op vele plaatsen staan de kelders blank, terwijl vele weiden totaal onder water zijn gelopen. In geen jaren heeft men hier zooveel last van 't water gehad.

Men meldt ons uit Zundert: De waterstand is hier weer hoog. De Aa of Weerij overstromt weer de aangelegen weiden en akkers.

Te Maastricht was de stand gisteren om 4 uur 3.59 M. Het water stroomt door het dorp Heugem.

Te Roermond is de Maas gister nacht onrustbarend gewassen. De uiterwaarden staan geheel onder. De bewoners van de gehuchten 'de Weerd' en 'Hatenboer' maken reeds aanstalten om hun vee elders in veiligheid te brengen.

Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant,
24-12-1925

HOOG WATER.
** Men meldt ons uit Budel:
Tengevolge der vele regens is het water in de omgeving van Budel en Maarheeze erg gestegen. Op vele plaatsen staan de kelders blank, terwijl vele weiden totaal onder water zijn gelopen. Verder zijn verschillende straten door het water voor 't verkeer gesloten. In geen jaren heeft men hier zooveel last van 't water gehad.

** Men meldt ons uit Zundert:
De waterstand is hier weer hoog. De Aa of Weerij overstromt weer de aangelegen weiden en akkers.

Te Maastricht was de stand gisteren om 4 uur 3.59 M. Het water stroomt door het dorp Heugem.

Te Roermond is de Maas gister nacht onrustbarend gewassen. De aan beide oevers gelegen uiterwaarden zijn reeds geheel ondergelopen.

De bewoners van de gehuchten 'de Weerd' en 'Hatenboer' maken reeds aanstalten om hun vee naar elders in veiligheid te brengen.

IJSBERICHTEN.

Door den Ijslichtingendienst van den

3 1926: DE DIJKEN BREKEN EN HET WATER KOMT

HOOFDSTUK 3

Eind december 1925 voeren Rijn en Maas zoveel water af dat het hele riviersysteem zwaar onder druk komt te staan. Op tweede kerstdag loopt de Beerse Overlaat voor het eerst over, en stroomt het Maaswater gecontroleerd de lage gebieden van Brabant binnen. Voor de bewoners is dat geen onbekend verschijnsel, maar de hoogte van het water is dat wél.

In de dagen daarna kruipen de rivierstanden verder omhoog. Langs Maas, Waal en Rijn verschijnen kwelplekken en natte bermen. Dijkwachters lopen dag en nacht patrouilles langs hun keringen. Alles staat op scherp, maar de dijken houden nog net stand. Tot de laatste dag van het jaar.

3.1 De winter van 1925-1926

De hoogwatergolf van 1926 had een lange aanloop. In november 1925 viel in de bovenstroomse gebieden van de Maas en de Rijn wekenlang uitzonderlijk veel sneeuw. De Ardennen, de Eifel, het Zwarte Woud en grote delen van Zuid-Duitsland raakten bedekt met een dikke sneeuwlaag.

Begin december sloeg het weer plotseling om: de temperatuur steeg, het ging dooiën en dagenlang regenen. De bodem raakte verzadigd en de rivieren vulden zich snel met een mengsel van regen- en smeltwater. Ook in de tweede helft van december bleef het weer zacht en nat. Op veel plaatsen viel langdurig zware neerslag, waardoor talloze zijrivieren in de stroomgebieden sterk aanzwollen en het waterpeil in Rijn en Maas verder steeg.

Eind december trok er een zware zuidwestelijke storm over West-Europa, die de watermassa richting Nederland stuwde. Daardoor stegen de afvoeren tot uitzonderlijke waarden: de Rijn voerde bij Lobith circa 12.600 m³ per seconde af. Dat kwam mede doordat de hoogwaterpiek van de Moezel exact samenviel met de piek vanuit de Boven-Rijn.⁶ De Maas voerde rond 3.000 m³ per seconde af. Beide waarden behoren tot de hoogste ooit gemeten.⁷

⁶ <https://www.waterpeilen.nl>

⁷ *Vergelijkbare extreme afvoeren traden later op tijdens de hoogwaters van 1993 en 1995 (op Rijn en Maas) en tijdens het zomerhoogwater van 2021 (op de Maas).*

3.2 LIMBURGSE MAAS

1926

3.2.1 Limburgse Maas tijdens de watersnood

In de laatste dagen van 1925 werd het eerst in België duidelijk hoe uitzonderlijk de situatie was. In Luik bereikte de Maas een piekafvoer van ongeveer 3.500 m³ per seconde, terwijl het jaargemiddelde op die plek rond de 250 m³ per seconde lag.⁸ Overal in het Maasdal trad de rivier buiten haar oevers: steden en dorpen kwamen onder water te staan en in plaatsen als Seraing bereikte het water de eerste verdieping van woningen. In verschillende gemeenten vielen doden en de schade was enorm.

Vanuit Luik meldden verslaggevers dat de Maas 'geen rivier maar een zee' was. Diezelfde watermassa bereikte later Limburg. Hoewel men langs de Maas gewend was aan hoogwater, sloeg de onrust toe.

⁸ <https://www.meteo.be/nl/info/nieuwsoverzicht/historische-waarnemingen-van-overstromingen-in-de-periode-1900-1950-deel-2>

DE WATERSNOOD IN BELGIË

Naar onze Brusselsche correspondent meldt, hebben de overstromingen in België - in het bijzonder die in het Maasdal - den vorm van een zeer ernstige ramp aangenomen. Te Namen en te Luik staan groote stadsdeelen onder water. In Namen bereikt het water in sommige straten een hoogte van drie tot vier meter, en de inwoners zijn naar de tweede en derde verdiepingen gevlucht (...)

Op de groote boulevards van Luik staat het water één meter hoog en het centraal station is eveneens overstroomd. In den loop van Donderdag, toen de overstroming plotseling en onverwachts uitbreiding nam, heerschte onder de bevolking een onbeschrijfelijke paniek. De bakkerijen werden bestormd, en woekeraars hebben van de verwarring gebruik gemaakt om het brood voor één frank per kilogram te verkoopen.

• De watersnood in België.

Naar onze Brusselsche correspondent meldt hebben de overstromingen in België, in het bijzonder die in het Maasdal, den vorm van een zeer ernstige ramp aangenomen. Te Namen en te Luik staan groote stadsdeelen onder water. In Namen bereikt het water in sommige straten een hoogte van drie tot vier Meter, en de inwoners zijn naar de tweede en derde verdiepingen gevlucht. De gasfabrieken en de electriciteitscentrale staan onder water, zoodat de openbare verlichting moest worden stopgezet. Hetzelfde doet zich voor te Luik, waar de meeste fabrieken en werkplaatsen den arbeid hebben moeten staken. In de laatste stad verschijnt geen enkel dagblad meer, alleen het socialistisch orgaan wordt op de persen van de Brusselsche „Peuple” gedrukt en kan op deze manier nog uitkomen. Op de groote boulevards van Luik staat het water 1½ Meter hoog en het centraalstation is eveneens overstroomd. In den loop van Donderdag, toen de overstroming plotseling en onverwachte uitbreiding nam, heerschte onder de bevolking een onbeschrijfelijke paniek. De bakkerijen werden bestormd, en enkele woekeraars hebben van de verwarring gebruik gemaakt om het brood voor 5 en 6 frank per kilogram te verkoopen.

Te Seraing is Donderdagmiddag de dijk, die de stad tegen de Maas beschermt, doorgebroken en in sommige stadsgedeelten staat het water 4½ Meter hoog. Enkele kolenmijnen zijn ondergelopen. Alleen in deze stad zijn er 2500 huizen overstroomd. In de streek van Charleroi heeft de watersnood eveneens ontzettende

Te Seraing is donderdagmiddag de dijk, die de stad tegen de Maas beschermt, doorgebroken, en in sommige stadsgedeelten staat het water 1½ meter hoog. Enkele kolenmijnen zijn ondergelopen. Alleen in deze stad zijn er 2500 huizen overstroomd.

*Het Volk, dagblad voor de arbeiderspartij
2 januari 1926*

Ondergelopen straat tijdens overstroming. Waarschijnlijk in Namen, België. Foto: Nationaal Archief/131349

LIMBURG ONDER WATER

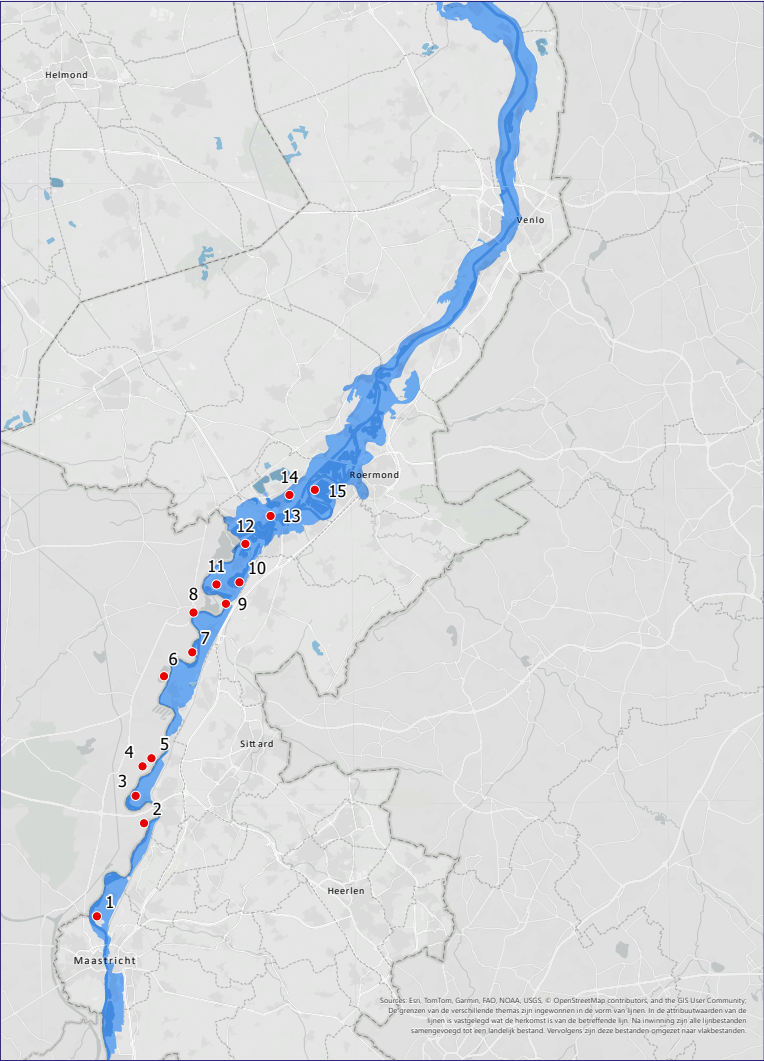
In Maastricht stonden tegen het einde van december delen van de buurt Wyck blank. Bruggen en wegen werden moeilijk bereikbaar en in de stad heerste een mengeling van onrust en nieuwsgierige drukte: overal kwamen mensen kijken naar het kolkende water dat tot vlak onder de dijkkruienen reikte.

Ook in de dorpen stroomafwaarts werd de situatie steeds ernstiger. Burgemeester F. Eussen van Elsloo zette zijn herinneringen aan de watersnood later op papier. Op oudejaarsavond hielp hij zelf mee bij de evacuatie van Meers. Na negen uur bereikte hij, doornat, een schoolgebouwtje in het buurtschap. In zijn memoires schreef hij over de situatie die hij daar aantrof:

“In de school troffen we aan 14 mensen, 7 varkens en 1 hond. Het eerste werk was de centrale verwarming aan te steken. Daarna werden de schoenen uitgetrokken, de sokken goed uitgewrongen en — bij gebrek aan andere — maar weer aangetrokken. De schoenen bleven bij het vuur om te drogen.

Nog even werd de stand van het water op de trappen opgenomen, waarna we ons op de vensterbanken zetten om onze natte benen tegen de radiatoren te verwarmen. Buiten brulde de storm, niets goeds voorspellende.”⁹

9 Bron: <https://limburgsmuseum.wordpress.com/2016/07/28/meegesleurd-met-de-maas>

FIGUUR 3.1

1926 Doorbraken en overstromingen Limburgse Maas

Deze kaart toont (geprojecteerd op een recente topografische ondergrond) de plaatsen waar kades en dijken destijds ongeveer zijn bezweken. De basis is een kaart die Rijkswaterstaat in 1926 maakte.¹⁰ Nadere informatie over de doorbraken is weergegeven in onderstaande tabel.

Toelichting op de genummerde doorbraken langs de Limburgse Maas in 1926

1	31 dec 1925 -1 jan 1926	Borgharen: dijkdoorbraak (gat 50 m). Borgharen, Itteren en delen van Maastricht overstroomd
2	31 dec 1925 -1 jan 1926	Elsloo: twee doorbraken van de Maasdijk (26 en 14 m)
3	31 dec 1925 -1 jan 1926	Groote Meers/Stein: meerdere doorbraken van 6 tot 191 m breed, tussen Elsloo en Urmond
4 en 5	1 jan 1926	Maasband: 6 doorbraken (12-100 m)
6 t/m 12	1 en 2 jan 1926	Grevenbicht tot Stevensweert: circa 25 doorbraken van 15 tot 145 m
13 t/m 15	2 jan 1926	Maasbracht tot Merum/Ool: 8 doorbraken van 40 tot 300 m

Legenda

- Doorbraak dijk
- Rivier met rivierbed

10 Rijkswaterstaat (1926), Verslag van het voorgevallene tijdens het hooge opperwater op de Nederlandsche rivieren.

Vanaf dat moment begon het water aan een dagenlange opmars door het Limburgse Maasdal en volgden de doorbraken in hoog tempo (zie figuur 3.1). Het instromende water verspreidde zich over vrijwel de hele laagte van het dal.

Veel dorpen en gehuchten raakten volledig geïsoleerd, als eilandjes in een enorme watermassa. Lokaal stond het water tot aan de ramen van benedenverdiepingen, en op de laagste punten verdwenen huizen zelfs tot aan de dakrand in het water. Wegen stonden blank, stroom viel uit en hulp kon vaak alleen nog per vlet of roeiboort worden geboden.

Venlo was van meerdere zijden afgesneden en de straten waren veranderd in snelstromende geulen. Bewoners werden vervoerd in slecht verlichte bootjes, die door het sterk stromende water moesten manoeuvreren en waarin zelfs ervaren bemanningen moeite hadden vooruit te komen.

De overstromingen in Limburg verliepen minder grootschalig dan die bij Nederasselt, waar de dijkdoorbraak direct een groot achterland onder water zette. In Limburg vulde het water vooral het Maasdal zelf. Toch was ook hier de overlast enorm. De Maas bleef dagen achtereen grote hoeveelheden water aanvoeren, waardoor veel dorpen slechts langzaam droog vielen.

Overstroming bij Heugem (Limburg). Foto: Nationaal Archief/033-0101

BIJ STEIN

Oudejaarsavond is te Stein de dijk langs de Maas over een lengte van 200 meter doorgebroken, waardoor de langs de Maas gelegen gehuchten Meers en Maastand onder water zijn gelopen. De bewoners zijn naar de bovenhuizen gevlucht. Velen hadden zich

nog tijdig in veiligheid kunnen stellen op de bovenzalen der school.

Het water stroomt door de kerk te Meers en door de pastorie. Voor de bewoners ziet het er treurig uit. Reeds zijn een tweetal huisjes weggeslagen. Pontonniers zijn

gearriveerd om steun te verlenen in Stein en andere door het water geteisterde plaatsen langs de Maas.

BIJ STEVENSWEERT

De toestand in deze gemeente is tengevolge van de doorbraak van den Maasdijk buitengewoon ernstig. Nieuwsjaarsdag is het dorp en ook de daarbij behorende gehuchten Eiland, Brund en het Bilt overstroomd. In Stevensweert stond het water hedenmorgen ruim 1 meter hoog, zoodat de bewoners allen naar de bovenverdiepingen moesten vluchten. Erger is de toestand in de drie genoemde gehuchten, welke alle lager liggen. De huizen zijn hier zoo goed als geheel in het water verdwenen. Gistermiddag en hedenmorgen zijn de bewoners die op de daken waren gevlucht en van uit de dakramen luid om hulp riepen, met booten afgehaald.

TE VENLO

Onze correspondent te Venlo meldt op 2 januari: Hedenmorgen bood de stad een troosteloos aanblik. Met uitzondering van de hoogst gelegen gedeelten, stond de heele stad onder water. De rivier stroomt door deuren en vensters de woonhuizen en winkels binnen. De straten zijn herschagen in snelvlietende stroomen van geelachtig water, allerhande afval met zich medevoerend.

De Maasbode 3-1-1926

BIJ STEIN.

Oudejaarsavond is te Stein de dijk langs de Maas over een lengte van 200 M. doorgebroken, waardoor de langs de Maas gelegen gehuchten Meers en Maastand onder water zijn gelopen. De bewoners zijn naar de bovenhuizen gevlucht. Velen hadden zich nog tijdig in veiligheid kunnen stellen op de bovenzalen der school. Het water stroomt door de kerk te Meers en door de pastorie. Voor de bewoners ziet het er treurig uit. Reeds zijn een tweetal huisjes weggeslagen. Pontonniers zijn gearriveerd om steun te verlenen in Stein en andere door het water geteisterde plaatsen langs de Maas.

BIJ STEVENSWEERT.

De toestand in deze gemeente is tengevolge van de doorbraak van den Maasdijk buitengewoon ernstig.

Nieuwsjaarsdag is het dorp en ook de daarbij behorende gehuchten Eiland, Brund en het Bilt overstroomd.

In Stevensweert stond het water hedenmorgen ruim 1 meter hoog, zoodat de bewoners allen naar de bovenverdiepingen moesten vluchten.

Erger is de toestand in de drie genoemde gehuchten, welke alle lager liggen. De huizen zijn hier zoo goed als geheel in het water verdwenen.

Gistermiddag en hedenmorgen zijn de bewoners die op de daken waren gevlucht en van uit de dakramen luid om hulp riepen, met booten afgehaald.

TE VENLO

DE TOESTAND WANHOPIG.

Onze correspondent te Venlo meldt dd. 3 dezer:

Hedenmorgen bood de stad een troosteloos aanblik. Met uitzondering van de hoogst gelegen gedeelten, stond de heele stad onder water. De rivier stroomt door deuren en vensters de woonhuizen en winkels binnen. De straten zijn herschagen in snelvlietende stroomen van geelachtig water, allerhande afval met zich medevoerend.

HANDEL EN INDUSTRIE LIGGEN STIL.

Handel en industrie liggen stil en zijn aan geslegen. De groote magazijnen van de hout-

De straten zijn herschapen in snelvlietende stroomen van geelachtig water, allerhande afval met zich mede voerend.

Toen paard en wagen werden
weggespoeld, werd ik met
een touw neergelaten op de
rug van een pontonnier.

Ook individuele ervaringen laten zien hoe
ontwrichtend de situatie was. Arts dr. Duijsens
uit Grevenbicht beschreef later hoe hij
tijdens de overstroming dag en nacht werd
opgeroepen:

*“Dag en nacht klonk de kreet over de markt: ‘Den
dokter’. Minder zieken, maar veel bevallingen.
Toen paard en wagen werden weggespoeld, werd
ik met een touw neergelaten op de rug van een
pontonnier en zo in de boot gezet. Soms kregen
we tegenstroom door een nieuwe doorbraak. De
boot sloeg om, pontonniers vielen in het water. Ik
lag plat op de bodem en klom precies daar naar
binnen waar ik zijn moest.”*

Overstromingen in Limburg. De weg van Maastricht naar Limmel. Foto: Nationaal Archief/033-0096

2026

3.2.2 Limburgse Maas nu

Honderd jaar na de ramp is de Maas nog steeds een grillige regenrivier, maar in de Maasvallei wonen en werken inmiddels veel meer mensen. Ook de manier waarop met hoogwater wordt omgegaan is ingrijpend veranderd. Sinds de overstromingen van 1926 is langs de Maas stapsgewijs gewerkt aan verbetering van het riviersysteem, onder meer met de aanleg van het Julianakanaal en, recenter, grootschalige rivierverruiming bij de Grensmaas. Daarnaast zijn op veel plaatsen de waterkeringen versterkt.

WATERVEILIGHEID LANGS DE LIMBURGSE MAAS

Net als in 1926 worden de dorpen en steden in het stroomdal van de Maas tegenwoordig beschermd door kades en dijken. Het verschil is dat deze keringen toen vaak tekortschoten,

terwijl ze nu zijn opgehoogd, verbreed en versterkt om het water buiten te houden. Veel van die keringen hebben inmiddels de status van 'primaire waterkering' en moeten voldoen aan landelijke veiligheidsnormen.

Om dat niveau te blijven halen, worden dijken periodiek beoordeeld en waar nodig versterkt. Waterveiligheid is daarmee geen afgerond project, maar een voortdurende opgave. Christel Verstappen (voormalig projectmanager Maas 2050 bij Waterschap Limburg) en Jos Teeuwen (voormalig lid dagelijks bestuur Waterschap Limburg) verwoordden dat in 2022 als volgt:¹¹

¹¹ *Filmpje Waterschap Limburg, 2022. Maas2050: langetermijnaanpak dijkversterking.*
<https://www.youtube.com/watch?v=gtRDpY4uXHg>

Luchtfoto van de Grensmaas. Over een traject van ruim 40 kilometer is hier het rivierbed verruimd, in combinatie met natuurontwikkeling. Daardoor kan de rivier bij hoge afvoeren meer water bergen en worden kritieke waterstanden minder snel bereikt.

Foto: Beeldarchief Rijkswaterstaat

PRIMAIRE KERINGEN: NORMEN EN BASISVEILIGHEID

Voor alle waterkeringen die beschermen tegen overstromingen vanuit grote wateren, zoals de grote rivieren en de zee, gelden landelijke normen. De normen voor deze primaire keringen zijn in 2017 vernieuwd en leggen (wettelijk) vast hoe groot de kans op een overstroming maximaal mag zijn. Hoe groter de mogelijke gevolgen van een doorbraak, hoe strenger de norm.

In 2050 moeten alle keringen aan deze nieuwe normen voldoen. Als dat gerealiseerd is, kan iedere Nederlander die door een primaire waterkering wordt beschermd rekenen op een zogenoemde ‘basisveiligheid’. Dat betekent dat de kans dat een individu overlijdt als gevolg van een overstroming niet groter mag zijn dan een honderdduizendste per jaar.¹²

Elke twaalf jaar worden primaire waterkeringen opnieuw beoordeeld. Die periodieke toets is te vergelijken met een APK-keuring voor dijken. Voldoet een kering niet meer aan de moderne eisen voor basisveiligheid? Dan wordt deze opgenomen in het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP), om te worden versterkt.¹³ Daarnaast geldt een wettelijk vastgelegde zorgplicht voor dijkbeheerders: zij onderhouden en inspecteren hun keringen voortdurend en grijpen in wanneer dat nodig is.¹⁴

Verstappen:

“We werken binnen het Hoogwaterbeschermings-programma aan het op orde brengen van 54 kilometer dijken. Maar daarna is de klus nog niet klaar. Voor 2050 moet nog eens 121 kilometer dijk langs de Maas worden versterkt om te voldoen aan de landelijke normen uit 2017. Om goed te bepalen hoe en in welke volgorde we de dijken willen aanpakken, hebben we het project Maas 2050 gestart. Periodiek brengen we samen met partners de resterende opgave opnieuw in beeld en dragen we projecten aan bij het landelijke HWBP. Daar wordt besloten over de toekenning van landelijke financiering.”

Jos Teeuwen benadrukte dat de aanpak verder reikt dan alleen sterke keringen:

“Veiligheid staat voorop, maar onze ambitie reikt verder. Als een gebied toch op de schop moet willen we dat meteen goed doen. Samen met onze partners kijken we naar kansen die zich voordoen. Bijvoorbeeld door rivierverruiming. Door een bredere Maas hoeven we onze dijken minder hoog te maken. Met deze langetermijnaanpak bundelen we de krachten en bouwen we samen aan een hoogwaterveilig én aantrekkelijk landschap langs de Limburgse Maas.”

INFORMATIEVOORZIENING

Ook de manier waarop hoogwater wordt gevolgd is sterk veranderd. In 1926 was er weinig inzicht in hoe het waterpeil van de Maas zich ontwikkelde. Tegenwoordig worden waterstanden continu gemeten. In combinatie met computermodellen kan een hoogwatergolf nu al enkele dagen van tevoren tot op enkele decimeters nauwkeurig worden voorspeld. Hoogwater komt dan ook zelden onverwacht. Het

Overstroming van de Geul in Valkenburg, zomer 2021. Foto: Romaine, Wikimedia Commons, CC0

geeft dijkbeheerders, bestuurders en hulpdiensten de tijd om zich gezamenlijk voor te bereiden en indien nodig tijdig maatregelen te treffen.

MEER DAN DE MAAS ALLEEN

De Maas is niet de enige bron van overstromingen. De gebeurtenissen van juli 2021 maakten duidelijk dat extreme neerslag ook kleinere, regionale rivieren kan doen overstromen. In Zuid-Limburg viel in korte tijd lokaal meer dan 150 millimeter regen. Door deze intensieve neerslag raakten bodems verzadigd en konden regionale beken het water niet meer verwerken. De Geul trad buiten haar oevers en veroorzaakte zware overstromingen in Valkenburg en omliggende dorpen. In het historische centrum van Valkenburg stond het water plaatselijk meer dan een meter hoog.

Overstroming van de Geul tussen Wijlre en Wittem, zomer 2021. Foto: Romaine, Wikimedia Commons, CC0

De uitzonderlijke neerslag beperkte zich niet tot Limburg. Ook in België en Duitsland traden rivieren buiten hun oevers, met zeer ernstige gevolgen. In Duitsland kwamen daarbij veel mensen om het leven. De gebeurtenissen van 2021 maakten zichtbaar dat extreme neerslag grote delen van Noordwest-Europa gelijktijdig kan treffen en tot zeer grote schade en slachtoffers kan leiden.¹⁵

12 <https://iplo.nl/thema/water/waterveiligheid/primaire-waterkeringen/normen>

13 <https://www.hwbp.nl>

14 <https://iplo.nl/thema/water/waterveiligheid/primaire-waterkeringen/monitoren/zorgplicht>

15 <https://www.knmi.nl/over-het-knmi/nieuws/hadden-de-overstromingen-in-limburg-van-2021-erger-kunnen-uitpakken>

3.3 BRABANTSE MAAS

1926

3.3.1 Brabantse Maas tijdens de watersnood

'Den diek is deurgebroken'

In de vroege ochtend van oudejaarsdag bezweek bij Nederasselt het zwakke dijkvak (zie ook hoofdstuk 1). Het bericht dat de dijk was doorgebroken verspreidde zich snel door de dorpen, al wist nog niemand hoe groot de ramp was. Binnen korte tijd begonnen bewoners zich terug te trekken op hoger gelegen plekken. Straten liepen vol, erven verdwenen onder water en het dagelijkse leven kwam abrupt tot stilstand.

Nog diezelfde dag stond het gemeentehuis van Overasselt al twee meter onder water. Hoewel met man en macht werd geprobeerd de doorbraak te dichten, kon niet worden voorkomen dat het stroomgat op Nieuwjaarsdag was uitgroeid tot een breedte van circa 125 meter. Van daaruit liep het water de laaggelegen delen van het Rijk van Nijmegen binnen en verspreidde het zich steeds verder over het Land van Maas en Waal.

Dijkdoorbraak bij Nederasselt. Foto gepubliceerd in Algemeen Dagblad, 4 februari 1995, bij terugblik op de watersnood.

De gemeentesecretaris van Appeltern, Gerrit de Leeuw, deed verslag:

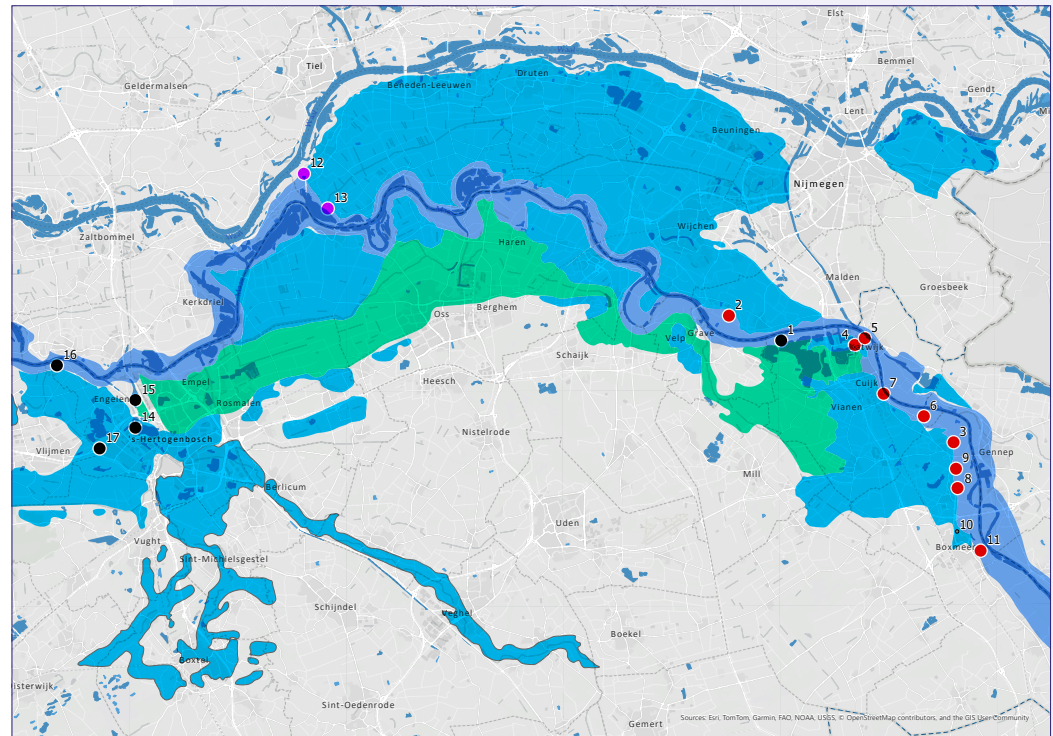
*“Dag en nacht werd er gewerkt. Alles werd zoveel mogelijk op de vluchtheuvels of op de dijk gebracht. Tenten en loodsen werden in allerijl in elkaar gezet. Karvrachten hout werden van alle zijden aangevoerd (...) Met een zekere vrees werd onophoudelijk geïnformeerd hoever de watermassa gestegen was.”*¹⁶

De doorbraak bij Nederasselt markeerde het begin van een keten van dijkdoorbraken langs de Brabantse Maas, met tal van overstromingen tot gevolg (zie figuur 3.2).

FIGUUR 3.2

1926 Doorbraken, overlaten en overstromingen Brabantse Maas

Deze kaart toont (geprojecteerd op een recente topografische ondergrond) de plaatsen waar dijken destijds ongeveer zijn doorgebroken en welke gebieden daarbij zijn overstroomd. De basis is een kaart die Rijkswaterstaat in 1926 maakte.¹⁷ Nadere informatie over de doorbraken is weergegeven in tabel hiernaast.

Toelichting op de genummerde doorbraken langs de Brabantse Maas in 1926

1	26 dec 1925	Eerste werking Beerse Overlaat bij een peil te Grave van 10,87 m + NAP: De werking hield tijdelijk op 27 december bij 10,86 m, hervatte 30 december, en bereikte in de ochtend van 31 december een overstorthoogte van circa 10 cm.
2	31 dec ochtend 1925	Nederasselt-Overasselt: doorbraak rechter Maasoever, met een grote overstroming tot gevolg. De dijk, die van zandige specie was opgebouwd, stak met zijn kruin nog slechts 40 cm boven het waterpeil uit en grote golven sloegen er overheen. Vermoedelijk is het binnenbeloop van de dijk door het overslaande water en de zware december regens inwendig nat geworden, vervolgens beschadigd en daarna afgeschoven.
3	31 dec avond 1925	Oeffelt: twee doorbraken van de Maasdijk (gaten van 30 en 80 m). Volgens historische beschrijvingen waren de dijken te laag, waardoor ze overstromden en daarna doorbraken.
4	31 dec 1925 - 1 jan 1926	Linden: doorbraak leidijk (dijk van de overlaat)
5	31 dec 1925 - 1 jan 1926	Linden en Katwijk: twee doorbraken van de Maasdijk (gaten van 50 en 60 m)
6	2 jan 1926	St Agatha: twee doorbraken van Maasdijk door overslag en lokale erosie van de dijk
7	2 jan 1926	Cuijk: vier doorbraken door overslag en erosie van de dijk. In het voortraject was er sterke kwel, vooral 'waar wortels van bomen of struiken in of onder de dijk waren gedrongen'.
8 en 9	2 jan middag 1926	Beugen: twee dijkdoorbraken
10	2-3 jan 1926	Boxmeer (Overbiest): doorsteek
11	2-3 jan 1926	Boxmeer: meerdere doorbraken 'door sterke waterdruk'
12 en 13	4 jan 1926	Dreumel en Alphen: gecontroleerde openingen in de Maasdijk, om het water uit het Land van Maas en Waal weg te krijgen door het te lozen op de Maas.
14 t/m 17	4- 16 jan 1926	Bossche overlaten in werking: rechter Diezedijk, linker Diezedijk, Bokhovense overlaat en Vlijmense Overlaat. De overlaten voerden in de eerste dagen vooral water de polders in, maar keerden later op meerdere plekken van richting en voerden het overschot juist terug naar de Dieze en de Maas.

- Gecontroleerde overlaat
- Dijkdoorbraak (langs Maasdijk of overlaat)
- Bewust doorgestoken dijk

 Overstroomd vanuit Maas, traverse en regionale rivieren

 Rivier met rivierbed

 Geplande afvoer via Beerse Overlaat

16 H. van Heiningen (1985), *Wee den vergetenen!*

17 Rijkswaterstaat (1926), *Verslag van het voorgevallene tijdens het hoge opperwater op de Nederlandsche rivieren.*

HET HOOGE WATER

Nader wordt gemeld, dat de dijkdoorbraak aan den Gelderschen oever der Maas bij Nederasselt heden omstreeks half 8 heeft plaats gehad. Over een lengte van ongeveer 100 M. bezweek de dijk en de laag liggende dorpen Overasselt, Nederasselt en Balgooy zijn gedeeltelijk overstroomd. De kerk en het schoolgebouw van Overasselt staan nog droog en hierheen wordt het vee gedreven. De verbinding tusschen de verschillende dorpen is verbroken.

Nog is niet na te gaan of menschenlevens te betreuren vallen. Wel staat vast dat vele stuks vee zijn omgekomen. Telegrafisch is militaire hulp verzocht. Hulp aan de bewoners is zeer moeilijk, daar er slechts weinig booten zijn. (...)

Beneden den doorbraak stroomt het water met kracht het Land van Maas en Waal binnen. De Beersche overlaat heeft reeds opgehouden te werken. De bewoner jagen zelf, bekapt met have en goed, het vee voor zich uit naar de dijken om aan den vloed te ontkomen.

Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant
31 december 1925

METERS HOOG WATER IN LAND VAN MAAS EN WAAL: INZET VAN DE GENIE

Op 2 januari liep Wamel onder en bereikte het water ook de straten van Alphen. Een dag later steeg het in Dreumel zienderogen. In delen van het dorp stond het water al tot aan de zolders, en in de laagste stukken was het zelfs vier tot vijf meter diep. Vluchtelingen werden met de pont over de Waal gezet; de pont meerde boven op de dijk aan, van waaraf men omhoog de klep op moest lopen.¹⁸ De toenmalige dijkgraaf Johan de Leeuw zag dat het land van Maas en Waal zich als een badkuip vulde en hoe de dijken door het binnenstromende water steeds meer verzadigd raakten. Hij vreesde dat de keringen vanaf de binnenkant zouden bezwijken. Veel mensen en vee zochten juist op die kwetsbare dijklichamen hun toevlucht.

Om te voorkomen dat de dijken zouden doorslaan, gaf De Leeuw opdracht om twee historische overlaten opnieuw in werking te stellen (bij de

Reuvert in Dreumel en bij Moordhuizen in Alphen). Ploegen van circa 25 man begonnen daar te graven, maar het wegwerken van de grond vergde zoveel tijd, dat men in geen dagen een goed resultaat verwachtte. Met machtiging van de minister werd daarop de genie ingezet. Die bracht springstof aan en blies twee grote gaten in de dijk.¹⁹

Nader wordt gemeld, dat de dijkdoorbraak van den Gelderschen oever van de Maas bij Nederasselt heden omstreeks half 8 heeft plaats gehad. Over een lengte van 100 M. bezweek de dijk en het gedeelte laag liggende gebied, met de plaatsen Overasselt, Nederasselt, Balgooy, Beemas en Wijchen, dreigt onder te loopen, zoodat zijn bodem te half al de dorpen Overasselt, Nederasselt en Balgooy gedeeltelijk overstroomd. De kerk en het schoolgebouw van Overasselt staan nog droog en hierheen wordt het vee gedreven. De verbinding tusschen de verschillende dorpen is verbroken.

Nog niet is na te gaan of menschenlevens te betreuren vallen, wel staat vast, dat vele stuks vee zijn omgekomen.

Telegrafisch is militaire hulp verzocht.

Hulp aan de bewoners is zeer moeilijk, daar er slechts zeer weinig booten zijn.

Nader werd te 12 uur gemeld: Sedenmorgen werd uit Maastricht 35 cbl. was, uit Venlo 68 cbl. was gemeld. Beneden den doorbraak van het water, dat met kracht het Land van Maas en Waal binnenstroomt. De Beersche overlaat heeft reeds opgehouden te werken. De bewoners jagen zelf, bekapt met have en goed, het vee voor zich uit naar de dijken om aan den vloed te ontkomen.

Te Overasselt en Wijchen komt het water reeds

¹⁸ www.mijnGelderland.nl (Anneke Driessen, De Maasdijk breekt)

¹⁹ Oudheidkundige kring 'Rheden - Rozendaal' (1986), Watersnood 1926 (door J. Baltjes)

Ooggetuige Gerrit de Leeuw, gemeentesecretaris van Appeltern beschreef 'het gat' bij Moordhuizen:

"Enkele krachtige schoten die tot ver in de omtrek te horen waren hadden de gewenste uitwerking. Spoedig liep het binnenwater over een lengte van ongeveer 125 meter de Maas in.

De eerste dagen gaf dit alsnog weinig verlichting, omdat bij de doorbraak in Nederasselt, nog meer water de polders instroomde, dan er bij de overlaat wegliep. Met het vallen van de Maas, wat echter slechts langzaam geschiedde, werd de situatie wat beter. In de dagen daarna zakte het water ongeveer 15 cm. per dag, zodat de vloed al vlug 1,5 à 2 meter lager stond."

Ooggetuige Albert de Graaf over de situatie in Alphen:

"Om drie uur ging onze dijk hier. We moesten een paar honderd meter terug gaan staan. Het waren enorme knallen en de grond dreunde onder onze voeten. Er stegen zwarte rookwolken op en daarin zaten veel stukken grond. De bonken klei vielen hier in de buurt dwars door de daken heen."

Gezin wacht op het dak op hulp. Maasbommel, 2 januari 1926. Foto: Nationaal Archief/15762

HET LOOZINGSGAT BIJ DREUMEL

Men meldt ons nog nader uit Dreumel: Gistermiddag is circa 4 uur tusschen Alphen en Dreumel, dat het laagste punt is van Maas en Waal, over een strook van ongeveer 100 meter door trotyl-springstof een gat in den dijk gemaakt. De bedoeling hiervan was om het land van Maas en Waal van water te ontlasten, dit gedeelte ligt namelijk 4 meter lager dan Overasselt, waar het water op Oudejaarsavond het land van Maas en Waal binnenviel. Dit gat wordt gemaakt door de genie; het water kan dan afvloeien naar de Maas.

Het verval in Maas en Waal is nu reeds anderhalve meter, waaruit dus tevens blijkt, dat het water in Maas en Waal reeds 1,5 meter hooger stond dan in de Maas zelve. Dit gat zal door de genie tot 500 meter worden vergroot. In den dijk worden daartoe op afstanden van anderhalve meter een dubbele rij van kleine tapsche gaten gemaakt, die worden gevuld met ongeveer 30 kilogram trotyl. Daarna laat men alles tegelijk electrisch ontsteken en in de lucht vliegen.

*Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche
courant 05-01-1926*

Het loozingsgat bij Dreumel.

Men meldt ons nog nader uit Dreumel: Gistermiddag is circa 4 uur tusschen Alphen en Dreumel, dat het laagste punt is van Maas en Waal, over een strook van ongeveer 100 meter door trotyl-springstof een gat in den dijk gemaakt.

De bedoeling hiervan was om het land van Maas en Waal van water te ontlasten, dit gedeelte toch ligt namelijk 4 meter lager dan Overasselt, waar het water op Oudejaarsavond het land van Maas en Waal binnenviel. Dit gat wordt gemaakt door de genie; het water kan dan afvloeien naar de Maas. Het verval in Maas en Waal is nu reeds anderhalve meter, waaruit dus tevens blijkt, dat het water in Maas en Waal reeds 1 1/2 meter hooger stond dan in de Maas zelve. Dit gat zal door de genie tot 500 meter worden vergroot. In den dijk worden daartoe op afstanden van anderhalve meter een dubbele rij van kleine tapsche gaten gemaakt, die worden gevuld met ongeveer 30 kilogram trotyl. Daarna laat men alles tegelijk electrisch ontsteken en in de lucht vliegen.

De Waaldijk bij Zaltbommel.

Gistermiddag hebben wij de volgende mededeeling aan ons bureau gerecevierd:

Volgens door den Rijk's Waterstaat gekregen inlichtingen zijn de berichten over dreigende doorbraak van den linker Waal-

Aantal ingenieurs maakt een excursie naar het watersnoodgebied,
hier bij de dijkdoorbraak bij Alphen. Foto: Nationaal Archief/131339

BRABANTSE ZIJDE VAN DE MAAS: BEERSE OVERLAAT EN MAASDIJKEN

Ook aan de Brabantse zijde van de Maas namen de problemen toe. Door het overstromen van de Beerse Overlaat liep een groot deel van de traverse onder water, inclusief boerderijen die bij hoogwater wel vaker blank stonden. Dit keer was de watermassa echter zo uitzonderlijk groot dat het water op verschillende plaatsen over de leidijken heen sloeg of kleine doorbraken veroorzaakte.

Hierdoor stroomde het Maaswater ongecontroleerd het omliggende gebied in. Wegen verdwenen onder water en veel erven waren alleen nog per boot bereikbaar. Door de hoge Maasstand konden lokale beken en rivieren, zoals de Aa en de Dommel, hun water niet meer kwijt. Daardoor bleef het dagenlang in en rond de traverse staan en ontstond een groot aaneengesloten wateroppervlak. Pas toen de Maasstand daalde, kon het water via de Dieze weer wegstromen.

Intussen nam de druk op de Maasdijken verder toe, zowel door de hoge rivierstanden aan de buitenzijde als door water dat onder de dijk door kwelde en de kering aan de binnenzijde verzadigde. Dijkbeheerders en vrijwilligers verstevigden zwakke plekken met zand, rijshout en schotten, maar soms tevergeefs. Op meerdere plaatsen traden dijkdoorbraken op. Wonder boven wonder verdronk er niemand als direct gevolg van de overstromingen.

LINDEN

Linden heeft zeer veel van het wassende water te lijden. Van Beersche zijde wordt een enorme watermassa aangevoerd dat zich vrij over de landerijen en wegen overal uitgoot. Daarbij komt nog dat slooten en andere waterloozingen over lopen en mede veel bouw- en weiland onder water zetten. Op enkele plaatsjes dringt het de huizen binnen. De meeste toegangswegen tot het dorp zijn verbroken. Uit vrees voor verdere overstromingen hebben de bewoners hun vee enz. op veiliger plaats gebracht.

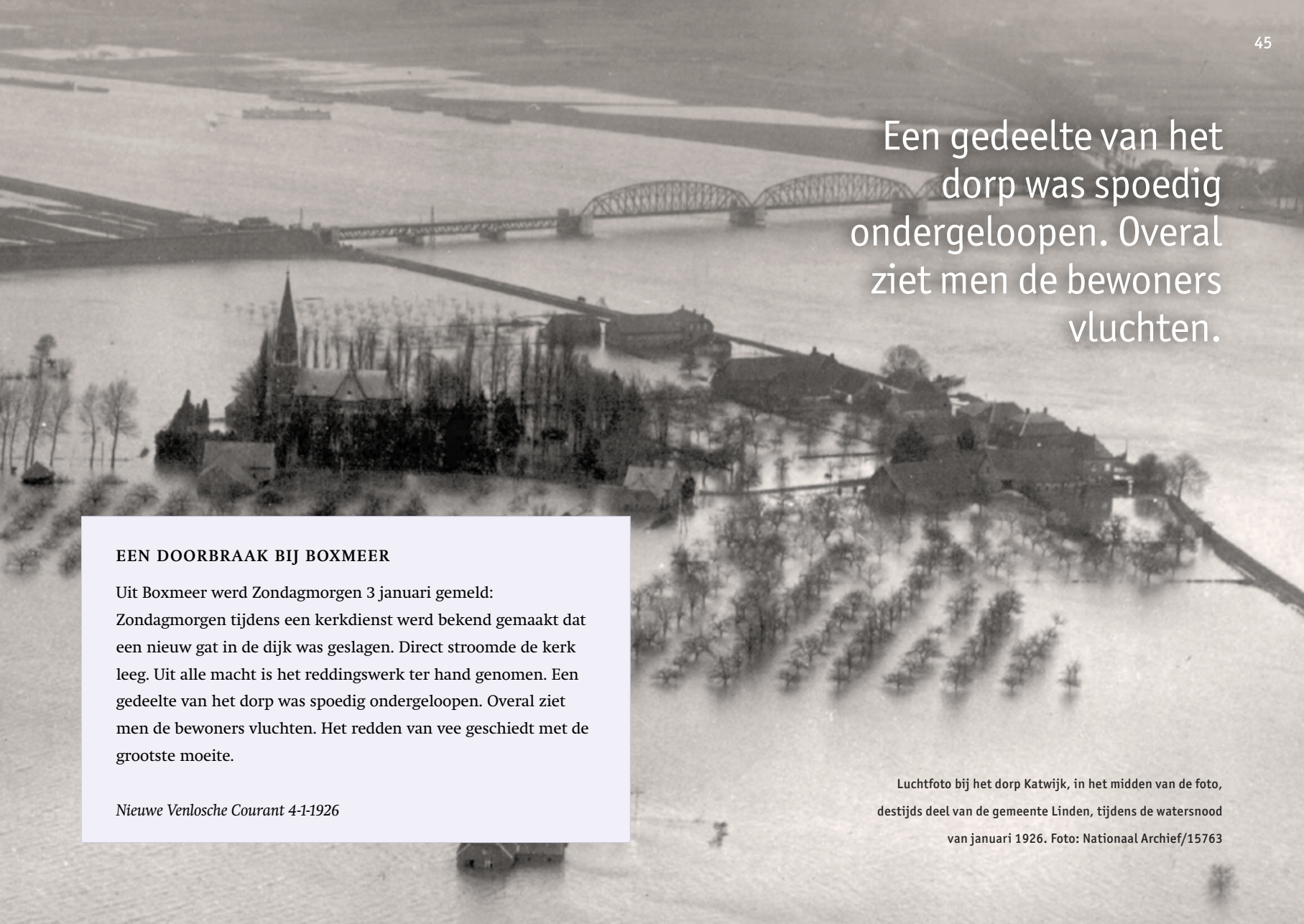
Linden heeft zeer veel van het wassende water te lijden. Van Beersche zijde wordt een enorme watermassa aangevoerd dat zich vrij over de landerijen en wegen overal uitgoot. Daarbij komt nog dat slooten en andere waterloozingen over lopen en mede veel bouw- en weiland onder water zetten. Op enkele plaatsjes dringt het de huizen binnen. De meeste toegangswegen tot het dorp zijn verbroken. Uit vrees voor verdere overstromingen hebben de bewoners hun vee enz. op veiliger plaats gebracht.

Versal een kerktoeren.
Zondagmiddag werd ons uit Cuyk gemeld: We hebben hedenmorgen den kerktoeren beklommen om den toestand in Cuyk en omgeving te overzien. Zoover het oog reikt, ziet men niets dan water. In Cuyk zijn nagenoeg alle straten ondergelopen. Het water stroomt hier over den dijk heen. Alleen de dijk bij St. Maarten is bezweken. Verdere doorbraken worden niet gevreesd, nu de druk van de rivier op de dijen heeft opgehouden, doordat het water thans aan beide zijden van de dijen staat.

Een doorkijk bij Boxmeer.
Uit Boxmeer werd op Zondagmiddag gemeld: Zondagmorgen nam den kerktoeren werd bekend gemaakt dat een nieuw gat in den dijk was geslagen. Direct stroomde de kerk leeg. Uit alle machts het reddingswerk ter hand genomen. Een paar gedeelte van het dorp was spoedig ondergelopen. Overal liet men de bewoners weten. Het redding van vee geschiedt met de grootste moeite. Thans heeft het water gestroomd naar Removen. Het water is nu te laag.

UIT CUYK, VANAF DEN KERKTOREN

Zondagmiddag 3 januari werd ons uit Cuyk gemeld: We hebben hedenmorgen den kerktoeren beklommen om den toestand in Cuyk en omgeving te overzien. Zoover het oog reikt, ziet men niets dan water. In Cuyk zijn nagenoeg alle straten ondergelopen. Het water stroomt hier over den dijk heen. Alleen de dijk bij St. Maarten is bezweken. Verdere doorbraken worden niet gevreesd, nu de druk van de rivieren heeft opgehouden, doordat het water thans aan beide zijden van de dijk staat.

An aerial black and white photograph showing a village, Katwijk, almost completely submerged in floodwater. A large church with a tall spire is visible on the left side of the village. A long bridge with two arched sections spans the water in the background. The water level is high, reaching the roofs of many houses and surrounding the trees. The sky is overcast.

Een gedeelte van het dorp was spoedig ondergelopen. Overal ziet men de bewoners vluchten.

EEN DOORBRAAK BIJ BOXMEER

Uit Boxmeer werd Zondagmorgen 3 januari gemeld: Zondagmorgen tijdens een kerkdienst werd bekend gemaakt dat een nieuw gat in de dijk was geslagen. Direct stroomde de kerk leeg. Uit alle macht is het reddingswerk ter hand genomen. Een gedeelte van het dorp was spoedig ondergelopen. Overal ziet men de bewoners vluchten. Het redden van vee geschiedt met de grootste moeite.

Nieuwe Venlosche Courant 4-1-1926

Luchtfoto bij het dorp Katwijk, in het midden van de foto, destijds deel van de gemeente Linden, tijdens de watersnood van januari 1926. Foto: Nationaal Archief/15763

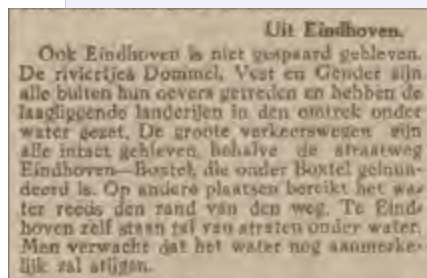

Het land van Maas en Waal overstroomt. Foto: Regionaal Archief Nijmegen

UIT EINDHOVEN

Ook Eindhoven is niet gespaard gebleven. De riviertjes Dommel, Vest en Gender zijn alle buiten hun oevers getreden en hebben de laagliggende landerijen in den omtrek onder water gezet. De groote verkeerswegen zijn alle intact gebleven, behalve de straatweg Eindhoven-Boxtel, die onder Boxtel geïnundeerd is. Op andere plaatsen bereikt het water reeds den rand van den weg. Te Eindhoven zelf staan tal van straten onder water. Men verwacht dat het water nog aanmerkelijk zal stijgen.

*Uit Tilburgsche Courant,
maandag 4 januari 1926*

Figuur 3.3 Kaart uit het Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (1926) met de gebieden die overstromden door hoge rivierstanden (lichtgroen) en door dijkdoorbraken (donkergroen). Ook de locaties van doorbraken en oude overlaten zijn (in rood) weergegeven. Bron: Nationaal Archief

2026

3.3.2 Brabantse Maas nu

In 1926 bleek hoe kwetsbaar de Brabantse Maasdijken waren. Een samenloop van uitzonderlijk hoge waterstanden, plaatselijk lage en verzwakte dijken en kwelwater leidde tot een keten van doorbraken. Een eeuw na de ramp van 1925/1926 ziet het rivierengebied er heel anders uit. De dijken zijn sterker dan toen, en waar het landschap toen werd gedomineerd door landbouw en kleine dorpen, wonen er nu veel meer mensen en is het gebied intensief bebouwd.

Jan Hulshof en Bas de Boer, beiden beleidsadviseur bij waterschap Aa en Maas, houden zich dagelijks bezig met waterveiligheid. Hulshof vertelt hoe na de hoogwaters van 1993 en 1995 de dijkverbeteringen in het rivierengebied in de versnelling raakten. Nieuw was dat het daarbij verplicht

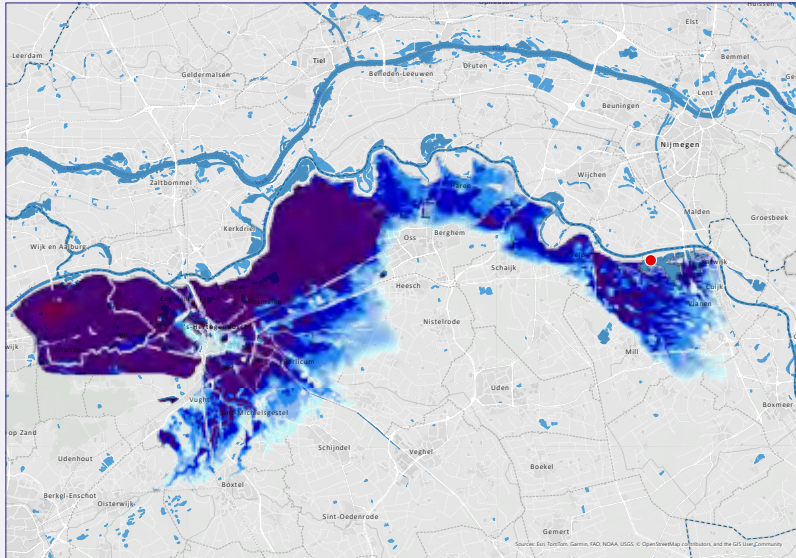
werd om bij alle dijkversterkingen een milieueffectrapportage op te stellen, ongeacht de lengte van het te versterken vak. Sindsdien is dat de standaard. Rond 2002 werd deze landelijke versterkingsronde, waar ongeveer 1.000 km dijk werd aangepakt, afgerond.

“Werken aan waterveiligheid is nooit af”, zegt Hulshof. “Je bent altijd bezig met de volgende stap. Nu staan we voor de opgave om ervoor te zorgen dat onze primaire keringen voldoen aan de nieuwe veiligheidsnormen uit 2017. Als je die nieuwe norm langs de bedijkte Brabantse Maas legt, zie je dat over het hele traject van Boxmeer tot Waalwijk een versterkingsopgave ligt. Het traject tussen Ravenstein en Lith wordt nu aangepakt, andere delen volgen later.”

Luchtfoto van de dijkversterkingswerkzaamheden langs het traject Ravenstein en Lith, ter hoogte van Megen. In het gebied worden nieuwe geulen gerealiseerd om de rivier meer ruimte te geven en de natuur te versterken. Waar de focus na de hoogwaters van 1993 en 1995 lag op snelle verbetering, is de huidige aanpak gericht op een duurzame combinatie van waterveiligheid voor 270.000 bewoners en de ontwikkeling van een karakteristiek rivierlandschap. Foto: Project Meanderende Maas

FIGUUR 3.4**Scenario overstroming bij fictieve dijkdoorbraak bij Kraaijenbergse Plassen**

Waterdiepte bij een doorbraak ter hoogte van de Kraaijenbergse Plassen, op de plek van de vroegere Beerse Overlaat. De berekening is gebaseerd op een extreme waterstand die gemiddeld eens in de 12.500 jaar voorkomt.²⁰ Het scenario laat zien dat het water grofweg dezelfde routes volgt als in 1926. De kans op een doorbraak is tegenwoordig veel kleiner dan toen. De gevolgen zouden door de toegenomen bebouwing en bevolkingsdichtheid echter groter zijn.

Legenda

- Locatie fictieve doorbraak
- Waterdiepte < 0.5 m
- Waterdiepte 0.5 – 1.0 m
- Waterdiepte 1.0 – 1.5 m
- Waterdiepte 1.5 – 2.0 m
- Waterdiepte 2.0 – 5.0 m
- Waterdiepte > 5.0 m

WAT ALS DE MAASDIJK NU ZOU DOORBREKEN?

“Om te begrijpen wat water kan doen als het toch misgaat, gebruiken we overstromingsscenario's,” zegt Bas de Boer. “Die kaarten laten zien hoe water zich in een extreem geval door het landschap kan verplaatsen. Je moet ze niet lezen als een voorspelling, maar als een manier om te begrijpen hoe water zich onder extreme omstandigheden gedraagt.” (zie figuur 3.4)

GEEN TERUGKEER NAAR OVERLATEN

In eerdere beleidsverkenningen is de vraag opgekomen of historische systemen zoals de Beerse Overlaat bij extreem hoogwater een rol zouden kunnen spelen als een gecontroleerd ‘noodscenario’ om rivierwater weg te leiden. Volgens deskundigen is dat echter niet realistisch. Zulke systemen functioneerden in een dunbevolkt landschap met weinig bebouwing, waar het water zich over een breed gebied kon verspreiden en relatief ondiep bleef.

Hulshof legt uit: “Neem de Beerse Overlaat. Als je die vandaag opnieuw zou openstellen, stuit het water direct op nieuwe woonwijken en infrastructuur. Het

kan nergens meer heen, waardoor gevaarlijke waterdieptes ontstaan. Om zo'n overlaat nu weer veilig te laten functioneren, zouden nieuwe beschermende dijken rond de bebouwing nodig zijn. Dat is onhaalbaar.”

LEVEN MET ONZEKERHEID

Vroeger hielden de bewoners van overlaatgebieden rekening met periodiek water op het land. Doordat de waterveiligheid sterk is verbeterd, is het besef naar de achtergrond verdwenen dat leven met water altijd onzekerheid met zich meebrengt.

De Boer legt uit: “Toch blijft het belangrijk dat mensen zich realiseren dat ze in een rivierengebied wonen, en weten wat ze zelf kunnen doen als het spannend wordt.”

Hulshof vult aan: “Het vergroten van dit waterbewustzijn valt ook onder de verantwoordelijkheden van de overheid. Dat gaat over hoe we gebieden inrichten, maar ook over eerlijk zijn over risico's en schade. Niet alles is te voorkomen of te vergoeden. Wie in uiterwaarden bouwt of daar landbouw bedrijft, moet accepteren dat het gebied soms onder water staat.”

RUIMTE VOOR DE RIVIER ²¹

Naast dijkversterking zet Nederland sinds de hoogwaters van 1993 en 1995 ook in op rivierverruiming. In het programma Ruimte voor de Rivier zijn op tientallen plekken uiterwaarden verlaagd, nevengeulen aangelegd en dijken landinwaarts verplaatst. Anders dan de vroegere overlaten gaat het daarbij om buitendijkse ingrepen, die de rivier bij hoogwater meer ruimte geven zonder dat water het achterland binnenstroomt.

Door de rivier meer ruimte te geven, blijven waterstanden bij hoge rivierafvoeren lager. Tegelijk komen oude rivierarmen weer tot leven en keren natte graslanden en ooibossen weer terug. Het programma laat zien dat waterveiligheid en natuurherstel elkaar kunnen versterken.

“Ruimte voor de rivier is geen alternatief voor dijkversterking, maar een aanvulling,” zegt Jan Hulshof van waterschap Aa en Maas. “Bij ons moeten de dijken soms een meter hoger worden, terwijl je met een ruimte-voor-de-riviermaatregel misschien tien centimeter waterstandsverlaging haalt. Die 10 centimeter helpt natuurlijk, maar het lost het probleem niet op. Daarom gaat het altijd om combinaties.”

²⁰ Bron: LIWO, <https://basisinformatie-overstromingen.nl>

²¹ Meer informatie <https://www.ruimtevoordrivier.nl>

Op de 'Alte Markt' in Emmerich, circa tachtig meter van de Rijnoever, wordt een tijdelijke hoogwaterdam van houten planken aangelegd. Foto: Bundesanstalt für Wasserbau, HB06319, CC BY 4.0

3.4 RIJN EN WAAL

1926

3.4.1

Rijn en Waal tijdens de watersnood

In Duitsland steeg de Rijn eind december 1925 in een ongekend tempo. In Keulen bereikte de rivier op oudejaarsavond een stand van 9,69 meter, een niveau dat sinds de ijsgangramp van 1784 niet meer was voorgekomen. Ook andere steden werden zwaar getroffen. In de hele Pruisische Rijnprovincie liepen meer dan 28.000 huizen en 2.500 bedrijven onder; steden als Keulen, Koblenz, Neuwied en Kleef werden grotendeels overstroomd.²²

Verder stroomafwaarts, bij Wesel, liep op 2 januari het lage westelijke deel van de stad onder toen het water via de riolering binnenstroomde. Het hele havengebied kwam onder water te staan en straten konden alleen nog met schepen worden bereikt. Bij het Duitse Mehr werd een dijkdoorbraak op het nippertje voorkomen.²³

²² https://undine.bafg.de/rhein/extremereignisse/rhein_hw1925_26.html

²³ <https://www.wesel.de/kultur-freizeit/stadtportrait/geschichte/stichtag/stichtag-03-januar-1926-hochwasser>

EMMERICK

Te Emmerick is een officieel bericht ontvangen van den landraad te Wezel, luidende: De sedert dagen verwachte dijkbreuk te Mehrboog is niet meer te keren en is elk ogenblik te verwachten. Een groote scheur is reeds geconstateerd. Bezwijkt deze dijk, dan is voor den Achterhoek de ramp niet te overzien.

Groninger Courant, maandag 4 januari 1926

Kagekomen bericht.
Te Emmerick is een officieel bericht ontvangen van den landraad te Wezel, luidende:
„De sedert dagen verwachte dijkbreuk te Mehrboog is niet meer te keren en is elk ogenblik te verwachten”.
Een groote scheur is reeds geconstateerd.
Bezwijkt deze dijk, dan is voor den Achterhoek de ramp niet te overzien.

Bij Lobith bereikte de Rijn op 3 januari zijn hoogste afvoer: ongeveer 12.600 m³ per seconde, de hoogst gemeten waarde ooit²⁴. Al snel trad de Rijn ook in Nederland buiten haar oevers en stroomden meerdere buitendijkse waarden onder, waaronder de 's-Gravenwaard en de Pannerdense Waard bij de monding van de Oude Rijn. In de dagen daarna traden langs Rijn en Waal op verschillende plaatsen overlaten in werking en bezweken dijkvakken (zie figuur 3.5).

SPIJKSE OVERLAAT

Eind december trad de Spijkse Overlaat in werking. Via dit lage dijkvak liep Rijnwater gecontroleerd de Liemers in waardoor de druk op de benedenstroomse dijken lager werd. Op nieuwjaar was de overstorthoogte al 118 cm, oplopend tot 187 cm op 4 januari.

Volgens de beschrijvingen verspreidde het water zich via de oude Rijnstrangen: de verlande rivierarmen en kommen van de vroegere Rijnloop. Een deel van dat water werd door de hoge peilen zo opgestuwd dat het tegen de normale stroomrichting in via het riviertje De Wildt naar de Oude IJssel liep, die het verder richting Doesburg en de IJssel afvoerde. Door deze route veroorzaakte de werking van de overlaat ook in het zuiden van de Achterhoek ernstige wateroverlast.²⁵

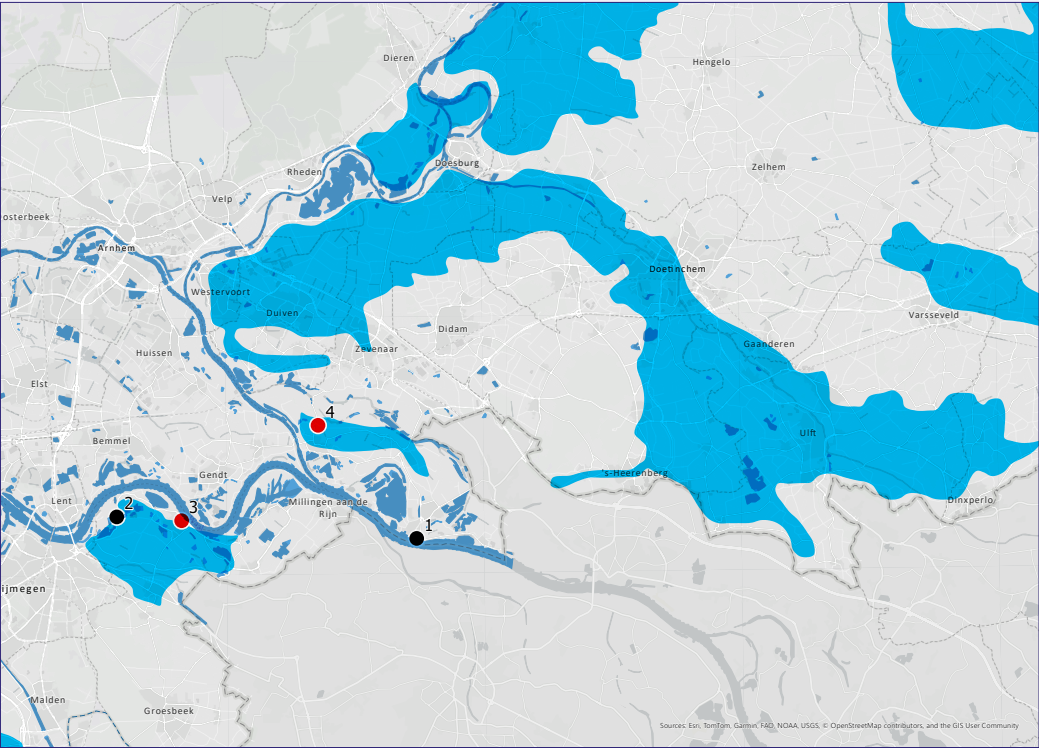
24 De maximale afvoer op de Rijn tijdens het hoogwater van januari-februari 1995 bedroeg bij Lobith circa 12.060 m³/s. De hoogwatergolf van Kerstmis 1993 kende een topafvoer van 11.100 m³/s. Bron: TAW, Druk op de dijken 1995

25 Oudheidkundige kring, Watersnood 1926, door J. Baltjes 1986

FIGUUR 3.5
1926 Doorbraken, overlaten en overstromingen Rijn en Waal

Deze kaart toont (geprojecteerd op een recente topografische ondergrond) de plaatsen waar dijken destijds ongeveer zijn doorgebroken en welke gebieden zijn overstroomd. De basis is een kaart die Rijkswaterstaat in 1926 maakte.²⁶

Nadere informatie over de doorbraken is weergegeven in tabel hiernaast.

Toelichting op de genummerde doorbraken langs de Rijn en Waal in 1926

1	30/12/25	Spijkse Overlaat in werking
2	2/1/26	Overlaat Waaldijk in werking (Ooijpolder stroomt vol)
3	2/1/26	Erlecomse dam bezwijkt door onderloopsheid (piping) en verzwakking binnentalud/ instabiliteit
4	5/1/26	Oude Rijndijk bij Pannerden bezwijkt door interne erosie rond kolken bij hoge kwelbelasting (piping/ onderloopsheid)

Legenda

- Dijkdoorbraak
- Overlaat
- Overstroomd gebied

²⁶ Rijkswaterstaat (1926). *Verslag van het voorgevallene tijdens het hoge opperwater op de Nederlandsche rivieren.*

Waldijk bij Doornenburg.

Op de foto zijn 'kwelkades'

zichtbaar, die bij extreem hoogwater

werden ingezet om met tegendruk de dijk

te stabiliseren. Soms werden zij daarbij verhoogd.

Inmiddels hebben zij hun functie verloren, maar zijn ze in het

landschap vaak nog herkenbaar. Foto: Nationaal Archief/ 033-0022

OOIJPOLDER

Op 2 januari begon ook de Ooijpolder vol te stromen, toen de overlaat in de Waaldijk in werking trad. Diezelfde avond bezweek de Erlecomse dam, even boven de sluis bij Oortjeshekken. Volgens het RWS-verslag uit 1926 was hier sprake van onderloopsheid (piping) en verzwakking van het binnentalud. Het water had al dagen tegen de teen van de dam gestaan en vond uiteindelijk een weg erdoorheen. Het achterliggende buitenpoldergebied liep snel vol. Het gebied kwam onder water te staan tot aan de Querdam, die voorkwam dat er water vanuit Nederland terug naar Duitsland stroomde.²⁷

DOORBRAAK BIJ PANNERDEN

In de nacht van 5 op 6 januari volgde de zwaarste gebeurtenis in dit gebied: de doorbraak van de Oude Rijndijk bij Pannerden. Het water dat via de Spijkse Overlaat en de oude Rijnstrangen was binnengestroomd, had hier dagenlang tegen de dijk gestaan. Ooggetuigen beschreven hoe 'een stuk van veertig meter weg sloeg', waarna het Rijnwater vrij de polder van Pannerden, Herwen en Aerdt instroomde. Het water steeg er snel tot ruim drie meter boven het maaiveld; op sommige plaatsen stond het 'tot aan de dakrand'. Het RWS-verslag noemt drie kolken (twee aan de binnenzijde en één aan de buitenzijde) als waarschijnlijke oorzaak van de dijkbezwijking. Door de hoge kweldruk trad daar interne erosie op, waardoor het dijkvak van binnenuit werd ondermijnd.

De Spijkse Overlaat in werking (beeld uit 1939). Foto: Nationaal Archief/116254

²⁷ WUR, *Van brede naar smalle rivier*, <https://edepot.wur.nl/187045>

De toen 21-jarige Jan Derksen uit Pannerden maakte het van dichtbij mee:

*“Dagenlang had het erom gespannen; er was een dijkwacht ingesteld. De stormen joegen het water, dat zeldzaam hoog stond, met kracht tegen de Polderdijk in Herwen. Dat voortdurend beuken en wroeten bereikte een hoogtepunt tijdens de nacht van 5 en 6 januari 1926. De wind was gaan liggen, het vroom en de maand scheen helder. Bij de afrit naar Zevenaar waar een kolk ligt, bevond zich een zwakke plek. Daar sloeg een stuk van veertig meter weg waardoor de Rijn vrijelijk over het Gelders Eiland kon stromen. De Deukerdijk had het begeven. Het land stond blank, op sommige punten was het meer dan twee meter diep. Overal dreven verdrinken koeien, paarden, varkens en kippen. De mensen waren bijtijds gewaarschuwd, ze waren met bootjes in de weer om het vee naar de hoogste plaatsen te vervoeren.”*²⁸

Omdat het gebied op de rivier afwaterde, kon het water na het dalen van de Rijn geleidelijk wegstromen; pas rond 20 januari stonden de polders weer droog.

ANDERE KWETSBARE PLEKKEN LANGS RIJN EN WAAL

Hoewel de dijken lang niet overal bezweken, was de situatie op veel plaatsen kritiek. Bij Driel schoof een deel van de binnenberm weg in een wiel en bij de Moespotse Waai trad afschuiving op, beide duidelijke signalen dat de stabiliteit van de dijken werd bedreigd. In de Marschpolder bij Kesteren kwam de grasmat los te liggen door zware kwel: water dat van onderuit door de dijk werd geperst deed de bodem letterlijk drijven.²⁹

Ook waar de dijken standhielden, was de ontvricting groot. Door de aanhoudende regenval in 1925 waren uitgestrekte gebieden achter de dijken veranderd in een ‘zee van water’. Wegen raakten onbegaanbaar, dorpen werden slecht bereikbaar en gemalen draaiden dag en nacht.

Verslaggevers trokken door het gebied om de gevolgen vast te leggen en verhalen op te tekenen van bewoners die al wekenlang in touw waren. Zo vertelde de machinist van gemaal De Adriaan in Harmelen dat hij al vijftientwintig dagen niet uit de kleren was geweest om het gemaal draaiende te houden. Tegelijkertijd deden geruchten de ronde. Zo moest het verhaal worden ontkracht dat de Lekdijk bij Vreeswijk was doorgebroken. Ook in deze crisisperiode verspreidden berichten zich sneller dan ze konden worden gecontroleerd. Ook in die tijd was er al nepnieuws.³⁰

²⁸ Mulder-Noordermeer (2008). *Lessen uit het verleden*

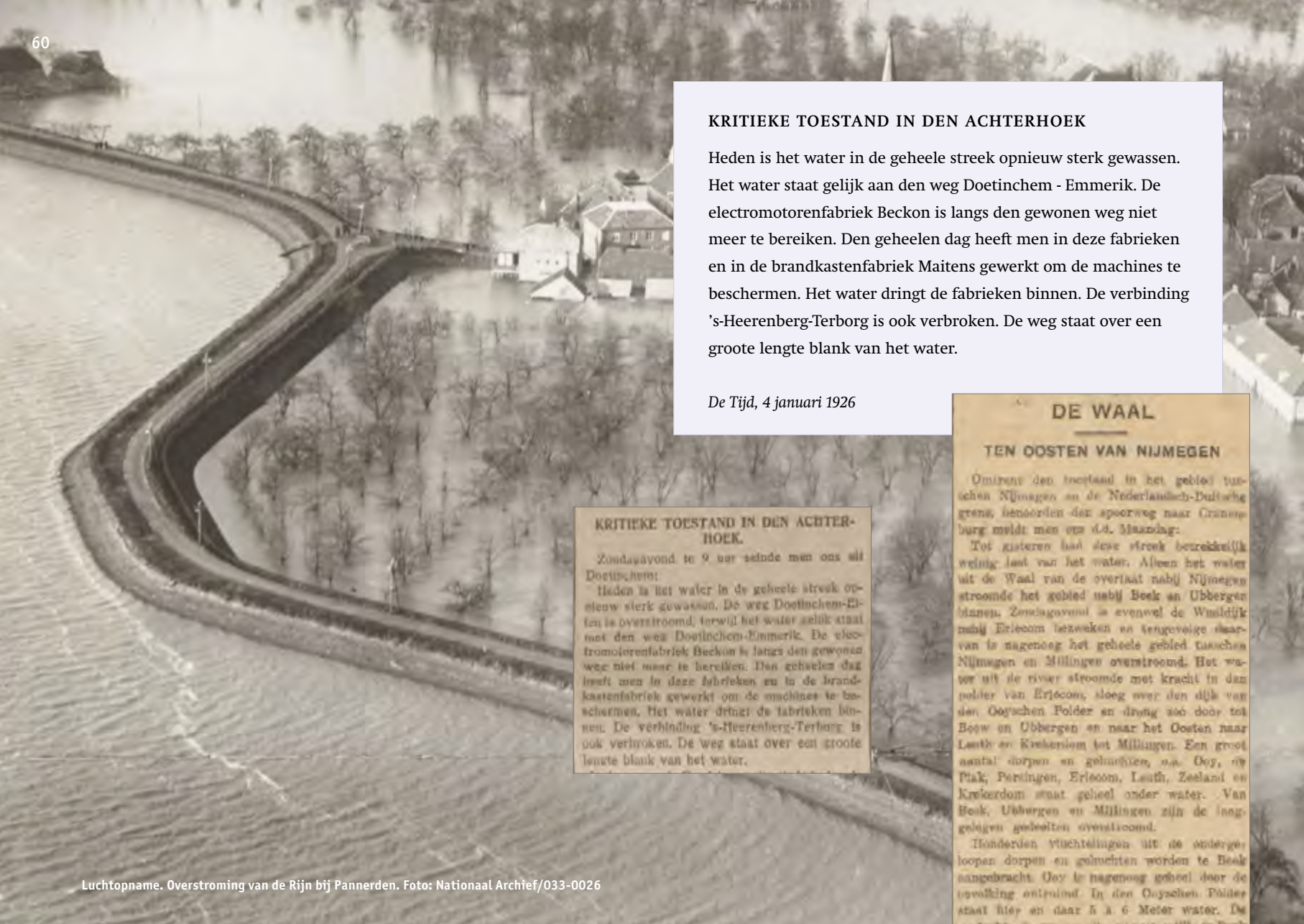
²⁹ <https://www.oudheidkundigekring.nl/wp-content/uploads/2017/09/No.-84-05-1986.pdf>

³⁰ <https://www.hdsr.nl/werk/watererfgoed/digitale/watererfgoedverhalen/watersnood-1926-hoogwater-wateroverlast>

Het land stond blank, op sommige punten was het meer dan twee meter diep. Overal dreven verdronken koeien, paarden, varkens en kippen.

Enkele bewoners van Pannerden in een boot voor hun ondergelopen huis. Foto: Gelders Archief/16027

KRITIEKE TOESTAND IN DEN ACHTERHOEK

Heden is het water in de geheele streek opnieuw sterk gewassen. Het water staat gelijk aan den weg Doetinchem - Emmerik. De electromotorenfabriek Beckon is langs den gewonen weg niet meer te bereiken. Den geheelen dag heeft men in deze fabrieken en in de brandkastenfabriek Maitens gewerkt om de machines te beschermen. Het water dringt de fabrieken binnen. De verbinding 's-Heerenberg-Terborg is ook verbroken. De weg staat over een groote lengte blank van het water.

De Tijd, 4 januari 1926

KRITIEKE TOESTAND IN DEN ACHTERHOEK.

Zondagavond te 9 uur seinde men ons uit Doetinchem:

Heden is het water in de geheele streek opnieuw sterk gewassen. De weg Doetinchem-Elten is overstroomd, terwijl het water zekelijk staat met den weg Doetinchem-Emmerik. De electromotorenfabriek Beckon is langs den gewonen weg niet meer te bereiken. Den geheelen dag heeft men in deze fabrieken en in de brandkastenfabriek gewerkt om de machines te beschermen. Het water dringt de fabrieken binnen. De verbinding 's-Heerenberg-Terborg is ook verbroken. De weg staat over een groote lengte blank van het water.

DE WAAL TEN OOSTEN VAN NIJMEGEN

Omtrent den toestand in het gebied tusschen Nijmegen en de Nederlandsch-Duitsche grens, behoorden dat spoorweg naar Gronsborg meldt men ons d.d. Maandag:

Tot gisteren had deze streek betrekkelijk weinig last van het water. Alleen het water uit de Waal van de overlaat nabij Nijmegen stroomde het gebied nabij Beek en Ubbergen binnen. Zondagavond is evenwel de Waaldijk nabij Erlecom bezweken en tengevolge daarvan is nagenoeg het geheele gebied tusschen Nijmegen en Millingen overstroomd. Het water uit de rivier stroomde met kracht in den polder van Erlecom, sloeg over den dijk van den Ooyischen Polder en drong zoo door tot Boes en Ubbergen en naar het Oosten naar Leuth en Krekerdom tot Millingen. Een groot aantal dorpen en gehuchten, o.a. Ooy, de Plak, Persingen, Erlecom, Leuth, Zeeland en Krekerdom staat geheel onder water. Van Beek, Ubbergen en Millingen zijn de aangrenzende gedeelten overstroomd.

Honderden vluchtelingen uit de ondergelopen dorpen en gehuchten worden te Beek samengebracht. Ooy is nagenoeg geheel door de overvloed ontruimd. In den Ooyischen Polder staat hier en daar 5 à 6 Meter water. De

DE WAAL, TEN OOSTEN VAN NIJMEGEN

(...) Tot gisteren had deze streek betrekkelijk weinig last van het water. Alleen het water uit de Waal van de overlaat bij Nijmegen stroomde het gebied nabij Beek en Ubbergen binnen.

Zondagavond is evenwel de Waaldijk nabij Erlecom bezweken en tengevolge daarvan is nagenoeg het geheele gebied tusschen Nijmegen en Millingen overstroomd. Het water uit de rivier stroomde met kracht in den polder van Erlecom, sloeg over den dijk van den Ooyschen Polder en drong zoo door tot Beek en

Ubbergen en naar het Oosten naar

Leuth en Krekerdom tot Millingen.

Een groot aantal dorpen en gehuchten,

o.a. Ooy, de Plak, Persingen, Erlecom,

Leuth, Zeeland en Krekerdom staat

geheel onder water. Van Beek,

Ubbergen en Millingen zijn de

laaggelegen gedeelten overstroomd.

Honderden vluchtelingen uit de ondergelopen dorpen en gehuchten worden hier aangebracht. In den Ooyschen Polder staat hier en daar 5 tot 6 meter water.

De Maasbode, 5 januari 1926

DE DOORBRAAK BIJ PANNERDEN

De "Gelderl." meldt: De doorbraak bij Panterden zet de polders tot aan den dijk van den ouden Rijn onder water, en zal hoogstwaarschijnlijk daar worden beperkt. De polders van Herwen en Panterden zijn overstroomd. De huizen komen diep in het water te liggen. De bewoners vluchten naar de dijken en de zolders. Er is hulp van marine en Roode Kruis gevraagd. Reeds zijn booten en vletten in de polders gelaten, om de in de huizen in nood verkeerende bewoners af te halen.

Nader seint men aan het blad uit Gendt. De breuk is ontstaan tusschen de kerk van Panterden en het Rijksdijkhuis. Dit huis staat boven op den dijk en is ongeveer het eenige, dat droog staat. Alles loopt onder. De ramp is daarom zoo verschrikkelijk, wijl de polders zoo diep liggen en het water met ontzettende vaart zich in de diepte stort. Men heeft haast geen tijd om zich te redden. Alles vlucht naar den dijk en vraagt om hulp. Het gat in den dijk is honderd meter. Een huis dat midden in den stroom staat, dreigt in te storten. De booten varen over het verhoogde kerkhof heen zonder de kruisen te raken. Er is veel dood vee, dat langs den weg wordt afgeslacht. Geen menschenlevens zijn er te betreuren.

De Maasbode, 6 januari 1926

DE DOORBRAAK BIJ PANNERDEN

De "Gelderl." meldt:

De doorbraak bij Panterden zet de polders tot aan den dijk van den ouden Rijn onder water, en zal hoogstwaarschijnlijk daar worden beperkt. De polders van Herwen en Panterden zijn overstroomd. De huizen komen diep in het water te liggen. De bewoners vluchten naar de dijken en de zolders. Er is hulp van marine en Roode Kruis gevraagd. Reeds zijn booten en vletten in de polders gelaten, om de in de huizen in nood verkeerende bewoners af te halen.

Nader seint men aan het blad uit Gendt.

De breuk is ontstaan tusschen de kerk in Panterden en het Rijksdijkhuis. Dit huis staat boven op den dijk en is ongeveer het eenige, dat droog staat. Alles loopt onder. De ramp is daarom zoo verschrikkelijk, wijl de polders zoo diep liggen en het water met ontzettende vaart zich in de diepte stort. Men heeft haast geen tijd om zich te redden. Alles vlucht naar den dijk en vraagt om hulp.

Het gat in den dijk is honderd meter. Een huis, dat midden in den stroom staat, dreigt in te storten. De booten varen over het verhoogde kerkhof heen zonder de kruisen te raken. Er is veel dood vee, dat langs den weg wordt afgeslacht. Geen menschenlevens zijn er te betreuren.

2026

3.4.2 Rijn en Waal nu

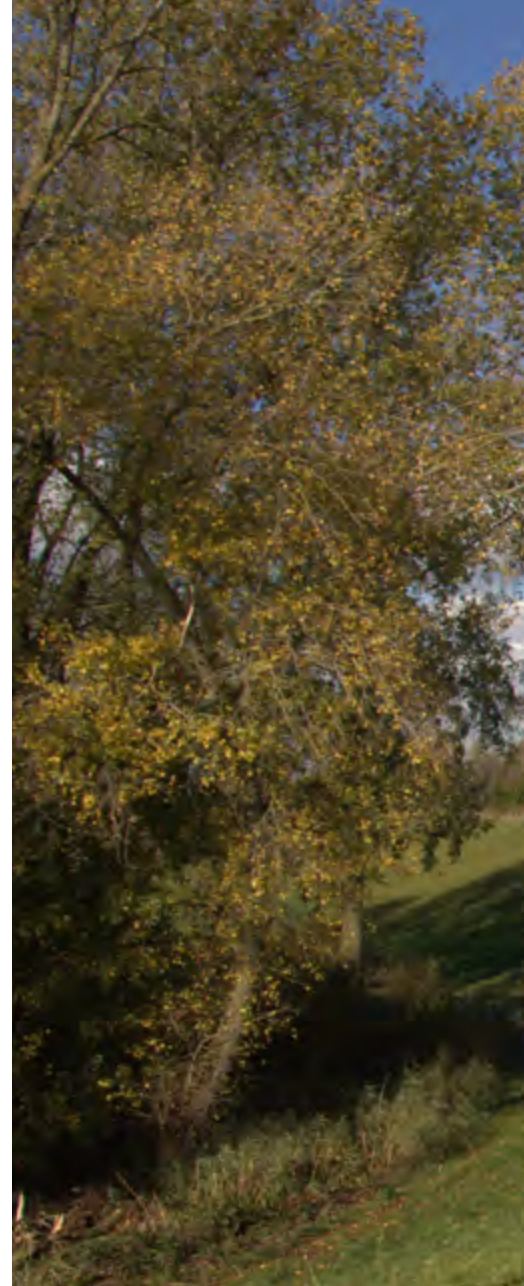
Na de dijkdoorbraken van 1926 bleef het langs de Rijn en de Waal lange tijd relatief rustig. Hoogwater kwam regelmatig voor, maar zelden op een schaal die het systeem echt onder druk zette. Dat veranderde begin jaren negentig. In 1993 en vooral in 1995 bereikten de waterstanden in de Rijn en Maas uitzonderlijk hoge niveaus. Bij de Waalbandijk in Ochten was de situatie in 1995 kritiek, maar ook elders langs de Waal hield men de adem in.

Terwijl vooral de beelden uit Ochten de publieke aandacht trokken, bevonden ook de dijken bij onder meer Heesselt, Wamel en Huissen zich in een penibele toestand. Uit voorzorg greep de overheid in en werd in het Gelderse rivierengebied opdracht tot evacuatie gegeven. Circa 250.000 mensen

verlieten het gebied en ongeveer één miljoen dieren werden verplaatst (zie figuur 3.6).

De maatregel leidde tot een massale volksverhuizing: inwoners probeerden zo snel mogelijk weg te komen, waardoor op provinciale wegen, ook 's nachts, lange files ontstonden.

Dagenlang stonden dijken onder extreme belasting en bleef onduidelijk of zij het zouden houden. De situatie maakte diepe indruk. Niet omdat het misging, maar omdat het bijna misging.

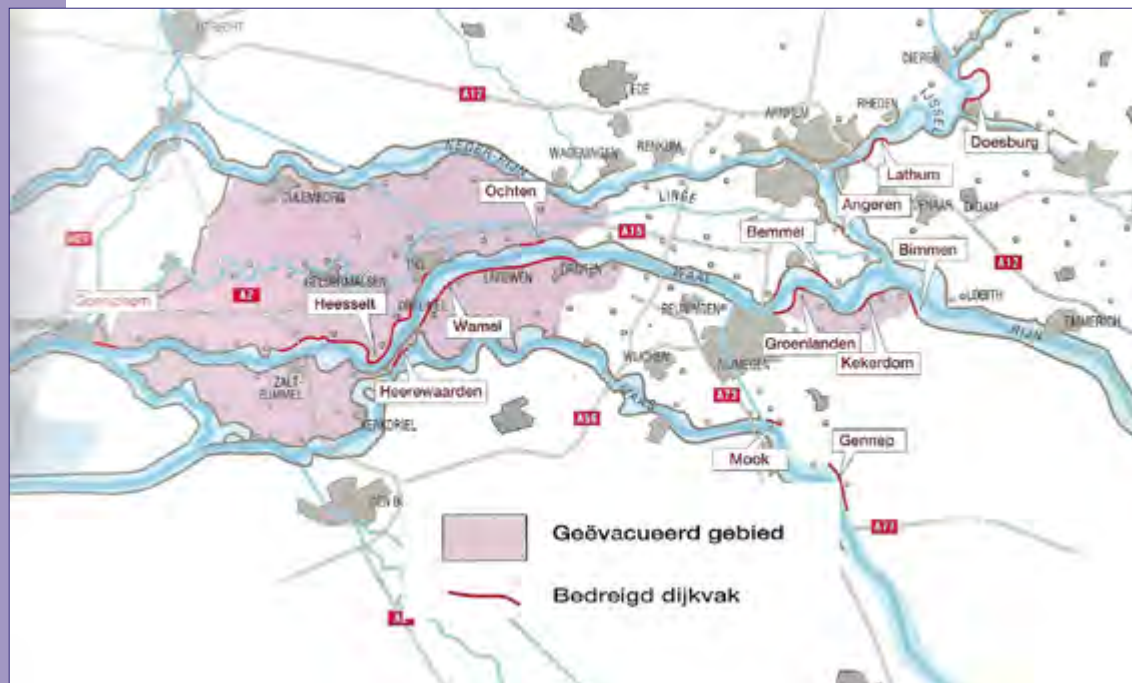

Waalbandijk nabij Dreumel, in het Land van Maas en Waal. Binnen het landelijke Hoogwaterbeschermingsprogramma heeft Waterschap Rivierenland de grootste versterkingsopgave. Vrijwel de gehele noordelijke Waaldijk en de Rijndijk tot aan Heteren maken daar momenteel deel van uit. Ook de voorbereiding van de zuidelijke Waaldijk tussen Weurt en Dreumel is in gang gezet en de Noordelijke Maasdijk wordt onderzocht. Foto: J Jan Dijkstra, Wikimedia Commons, CC BY-SA 4.0

Na de hoogwaters van 1993 en 1995 volgde een versterkingsronde van de primaire waterkeringen langs de grote rivieren. In dezelfde periode kreeg ook het principe van 'ruimte voor de rivier' een steeds belangrijker rol, zoals in par. 3.3.2 wordt toegelicht.

Met de invoering van nieuwe veiligheidsnormen in 2017 is de versterkingsopgave opnieuw aangescherpt, ook langs de Rijn en de Waal.

De hoogwaters lieten zien dat bescherming alleen niet voldoende is. Ook het beperken van de gevolgen van een mogelijke overstroming, via ruimtelijke inrichting, evacuatie en crisisbeheersing, hoort nadrukkelijk bij waterveiligheid. Deze gecombineerde aanpak werd in 2009 vastgelegd als 'meerlaagsveiligheid' in het Nationaal Waterplan.³¹ In 2022 is deze aanpak, mede naar aanleiding van het hoogwater in de zomer van 2021, uitgebreid van drie naar vijf lagen, met de toevoeging van waterbewustzijn en herstel.³²

Figuur 3.6

Evacuatiegebied Betuwe in 1995. Bron: Rijkswaterstaat

31 <https://edepot.wur.nl/242356>

32 <https://www.h2owaternetwerk.nl/h2o-actueel/beleidstafel-ook-aandacht-voor-waterbewustzijn-en-herstel-schade-extreme-wateroverlast>

OMGAAN MET EXTREME RIVIERAFVOEREN

Bij uitzonderlijk hoge rivierafvoeren rijst een andere vraag: hoe ga je om met een watermassa die groter is dan het systeem normaal kan verwerken?

In 1926 bestond daar een expliciet antwoord op. Bij zeer hoogwater werd Rijnwater bewust via overlaten het achterland ingeleid. De Spijkse Overlaat speelde daarin een centrale rol. Via dit lage dijkvak stroomde water over de dijk en verspreidde zich over de oude Rijnstrangen, het voormalige stroomgebied van de Rijn binnen de oude Rijndijken. Zo werd geprobeerd de druk op de benedenstroomse dijken te verlichten.

De Spijkse Overlaat is niet meer in gebruik en het dijkvak maakt inmiddels deel uit van de primaire waterkering. Toch staat het Rijnstrangengebied opnieuw in de belangstelling. Op rijksniveau wordt verkend of het voormalige stroomgebied van de Rijn in de toekomst kan worden ingezet als retentiegebied. Het idee is dat bij extreem hoogwater gecontroleerd water kan worden ingelaten, om de waterstand in de Waal stroomafwaarts te dempen.

Dat is een andere benadering dan de noodoverlopen uit het verleden. Retentie vraagt om bewuste keuzes vooraf: over regelbare inlaatpunten, de inrichting van het gebied en de omgang met bestaande functies. De ligging nabij de splitsing van Rijn en Waal maakt het gebied hydrologisch effectief, maar een dergelijke inzet raakt ook aan vragen over eigendom, schade en bestuurlijke verantwoordelijkheid.

Tegelijkertijd wordt betwijfeld of grootschalige inzet van dit soort maatregelen nog past bij het huidige Nederland. Overlaten en noodoverloopgebieden hoorden bij een tijd waarin het achterland veel minder intensief werd gebruikt. In het huidige, dichtbebouwde landschap kunnen de gevolgen van gecontroleerde inundatie groter zijn dan de winst die ermee wordt geboekt. Daarmee is de mogelijke inzet van het Rijnstrangengebied niet alleen een technische, maar vooral een bestuurlijke en maatschappelijke afweging.

Foto van het 'demolitie-experiment' in de Marnewaard. Foto: Opleidings- en Trainingscentrum Genie, ministerie van Defensie

BEWUST DOORSTEEKEN VAN EEN DIJK

In 1926 werd de hulp van de genie ingeroepen om op twee plaatsen gaten in dijken te blazen. Door het water uit het Land van Maas en Waal gericht naar de Maas terug te laten stromen, werd geprobeerd verdere schade te beperken.

Bijna een eeuw later wordt gekeken naar eventuele noodoplossingen voor hele uitzonderlijke situaties. Om hierover kennis te verzamelen, vond in 2023 op het oefenterrein van Defensie in de Marnewaard een proef plaats waarbij op gecontroleerde wijze een bres werd geslagen in een kunstmatig aangelegde dijk. Dit was onderdeel van het Europese Interreg project Polders2C's³³. Doel was te onderzoeken of met lichte middelen snel en gericht water kan worden afgevoerd bij een hoogwatercrisis, bijvoorbeeld wanneer andere ingrepen niet mogelijk zijn.

Het bewust doorsteken van een dijk is zeker geen onderdeel van het reguliere beleid, maar zou een laatste optie kunnen zijn wanneer het watersysteem te zwaar onder spanning staat.³⁴

RIVIERSYSTEEM ONDER DRUK

Langs de Rijn en de Waal komt waterveiligheid steeds vaker in aanraking met andere belangen, zoals scheepvaart, drinkwaterwinning, landbouw, natuur en wonen. Al deze functies vragen ruimte in het rivierengebied.

Binnen het Deltaprogramma Rijn zoeken provincies, waterschappen en riviergemeenten daarom samen naar een koers voor de toekomst. In het Regionaal Perspectief Rijngebied wordt zichtbaar waar verschillende belangen om dezelfde ruimte vragen en waar keuzes moeten worden gemaakt.

³³ <https://polder2cs.eu>

³⁴ <https://www.stowa.nl/nieuws/geslaagde-proef-met-opblazen-dijk-als-mogelijke-noodmaatregel>

3.5 IJSEL EN OVERIJSELSE VECHT

A black and white photograph showing a flooded street. In the background, there is a building with several arched windows and a tree without leaves. The water in the foreground is rippled, reflecting the light. A small wooden post is visible on the left side of the frame.

1926

3.5.1

IJssel en Overijsselse Vecht tijdens de watersnood

Door de hoge Rijnaafvoer liepen begin januari 1926 ook langs de IJssel en de Overijsselse Vecht de waterstanden snel op. Kranten maakten melding van een alarmerende situatie, met voortdurende dijkbewaking, opkistingen en toenemende kwel. Tussen eind december en in de eerste helft van januari traden op meerdere plaatsen overlaten in werking en bezweken plaatselijk dijken en kades. Grote delen van het IJssel- en Vechtsysteem kwamen daarbij onder water te staan (zie figuur 3.7).

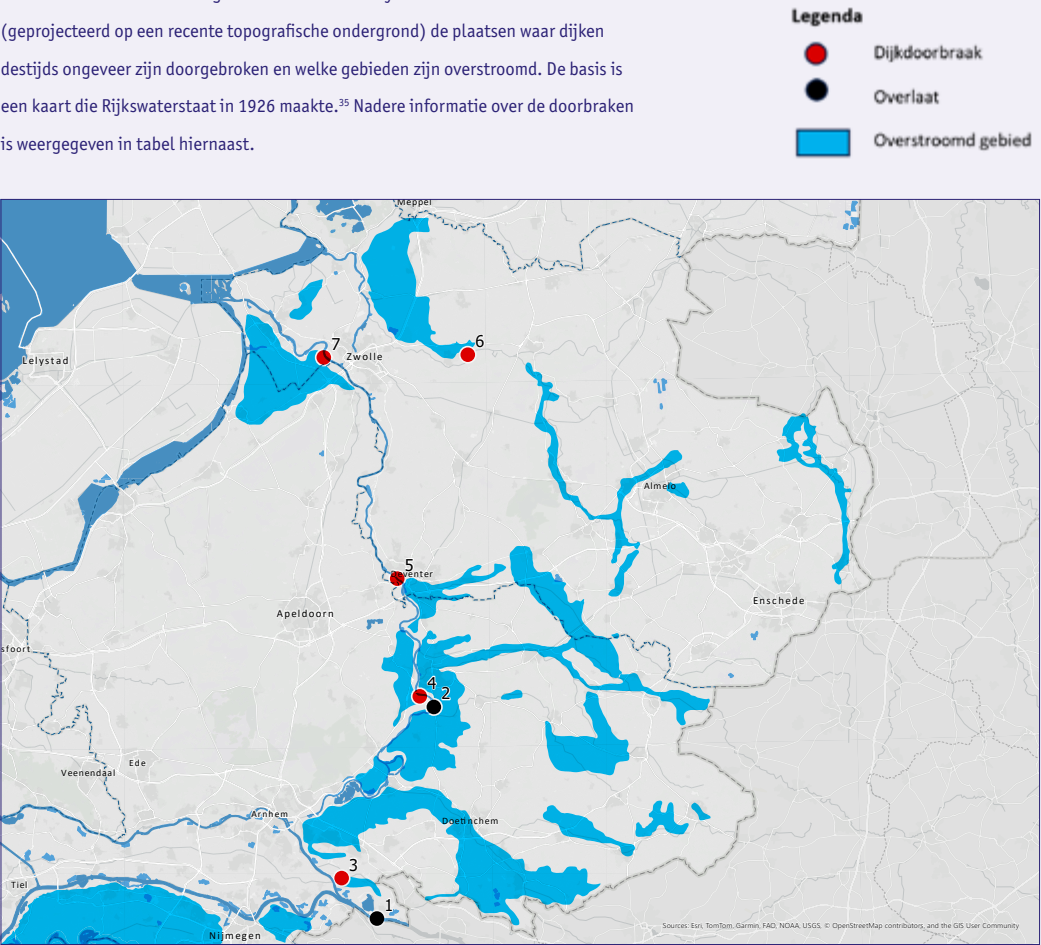
Toelichting op de genummerde doorbraken langs de IJssel en Vecht in 1926

1	30 dec 1925	Spijkse Overlaat in werking (zie beschrijving in paragraaf 3.4.1)
2	1 jan 1926	Baakse Overlaat in werking
3	5 jan 1926	Oude Rijndijk bij Pannerden bezwijkt door interne erosie rond kolken bij hoge kwelbelasting (zie beschrijving in paragraaf 3.4.1)
4	5 jan 1926	Doorbraak van de Brummense bandijk (linkeroever IJssel). Dijkvak weggespoeld door instabiliteit zandlichaam (verweking en erosie).
5	5 jan 1926	Lokale kadebreuken , o.a. in Zutphen en Deventer (geen doorbraak van bandijk). Kades bezwijken door kwel en verzadiging.
6	6 jan 1926	Doorbraak van noordelijke Vechtdijk bij Dalfsen . Verweking door langdurige verzadiging / interne erosie
7	8 jan 1926	Doorbraak van linker IJsseldijk bij Zalk . Sterke kwel ter locatie van een diepe kolk, heeft (in combi met slechte bekleding) geleid tot piping.

35 Rijkswaterstaat (1926). Verslag van het voorgevallene tijdens het hooge opperwater op de Nederlandsche rivieren.

FIGUUR 3.7
1926 Doorbraken, overlaten en overstromingen IJsselsysteem

Doorbraken en overlaten langs het IJssel- en Vechtsysteem. Deze kaart toont (geprojecteerd op een recente topografische ondergrond) de plaatsen waar dijken destijds ongeveer zijn doorgebroken en welke gebieden zijn overstroomd. De basis is een kaart die Rijkswaterstaat in 1926 maakte.³⁵ Nadere informatie over de doorbraken is weergegeven in tabel hiernaast.

BAAKSE OVERLAAT

Op 1 januari trad de Baakse Overlaat langs de rechteroever van de IJssel in werking. Via dit verlaagde dijkvak liep IJsselwater het binnendijkse gebied tussen Baak en Zutphen in. De overlaat bood tijdelijk bergingsruimte en ontlastte daarmee de dijken, maar door de uitzonderlijk hoge IJsselstanden kon het overlaatwater nauwelijks weg. Het bleef staan in de polders en de wegen rond Zutphen en Warnsveld.

De situatie werd verergerd doordat er ook water het IJsseldal binnenkwam via een omweg (via de Spijkse Overlaat, de oude Rijnstrangen, De Wildt en de Oude IJssel). Dat overlaatwater had onderweg al flinke overlast veroorzaakt in het zuidelijk deel van de Achterhoek en kwam vervolgens bovenop de toch al hoge IJsselstanden.

OVERSTROMENDE POLDERS EN KADES

Op 3 januari liep tussen Zutphen en Deventer een groot gebied onder, doordat polderlanden en lagere kades aan beide zijden van de rivier overstromden. Door opstuwing van lokale beken kon het water moeilijk weg en namen de problemen langs de IJssel verder toe. In de nacht van 4 op 5 januari bezweken in Deventer meerdere kaden, waarna onder meer de Bergweide en aangrenzende buitendijkse gebieden vollieden. Het verkeer naar en binnen Deventer raakte op meerdere plekken gestremd.

Ten noorden van Deventer hielden de dijken van Salland stand, al traden verzakkingen op. Bij de Tellenberger Kolk schoof een stuk van de binnenberm in het water, net als bij een eerdere hoge stand in 1920. Het dijkvak werd met zandzakken gestabiliseerd. Elders moesten dijkvakken tijdelijk worden opgehoogd.

Dalfsen 1926. Arbeiders bij een afgezonken ijzeren bok in het dijkgat, ingezet om de stroming te remmen. De maatregel mislukte. Foto: Historische Kring Dalfsen, NL-DsHKD_104692, CC:BY-NC-SA

Monument 'Dubbelkje op zijn kant', Nieuwerkerk aan den IJssel. Waar een noodmaatregel in 1926 bij Dalfsen faalde, slaagde in 1953 de inzet van een schip wel om een dijkgat te dichten. Tijdens de Watersnoodramp van 1953 manoeuvreerde schipper Arie Evegroen zijn schip Twee Gebroeders in het dijkgat langs de Hollandsche IJssel en voorkwam zo dat een groot deel van Zuid-Holland onder water liep. Foto: Oscar van Dam

DE DIJK BIJ DALFSEN DOOR MOLLEN EN RATTEN ONDERMIJND

In de gisteren gehouden vergadering van het Vereenigd College van het Waterschap 'De Noorder Vechtdijken' gaf de dijkgraaf, mr. J. baron van Haersolte, een terugblik op de spannende dagen tijdens de doorbraak, in den nacht van 5 op 6 Januari. Wanneer wij - aldus de dijkgraaf - de periode die achter ons ligt nagaan, dan blijkt wel een der grootste gevaren de aanwezigheid in het dijklichaam van vele mollen, die door den buitenwaterstand en het kwelwater binnensdijks toevlucht in de dijken zoeken. Met alle oplettendheid werd gewaakt, doch niettemin kwam de dijkdoorbraak vlak boven Dalfsen, vlak bij de bebouwde kom. Gezien de plaatselijke omstandigheden zou men geneigd zijn te denken, dat hier ratten verraderlijke ondermijning van den dijk hebben veroorzaakt. Toen de doorbraak nog in het begin was, heeft de burgerij loffelijke pogingen aangewend om het gat te dichten, waarbij de opzichter van den Waterstaat te Dalfsen, de heer H. C. Kreiter de leiding had, waarvoor hem grooten dank toekomt.

De Telegraaf, 7 februari 1926

Koningin Wilhelmina brengt een bezoek aan door watersnood getroffen plaatsen in de omgeving van Zwolle. De koningin en prins Hendrik bij de dijkdoorbraak bij Dalfsen. Foto: Nationaal Archief/014-0181

DOORBRAAK BRUMMENSE BANDIJK

Verder stroomopwaarts, bij Reuversweerd, brak de Brummense Bandijk door. Over een lengte van circa zeventig meter spoelde het dijkvak weg en ontstond in de ondergrond een groot gat. De weg Brummen-Voorst fungeerde daarna tijdelijk als waterkering.

DOORBRAAK DIJK OVERIJSSELSE VECHT BIJ DALFSEN

Door de hoge waterstanden in de IJssel kon de Overijsselse Vecht haar water niet kwijt. Daardoor steeg het waterpeil in het Vechtdal snel. Langs de dijken trad zware kwel op en raakten de taluds steeds verder verzadigd. Ook factoren in het dijklichaam zelf speelden een rol: in verslagen uit die tijd wordt gewezen op ondermijning door gangen van mollen en ratten, die bij hoogwater hun toevlucht zochten in de dijk.

In de nacht van 6 januari bereikte de situatie een kritieke fase. Bij Dalfsen bezweek de noordelijke Vechtdijk. De lagere gronden tussen Dalfsen en Vilsteren liepen onder water; verschillende boerderijen waren alleen nog per boot bereikbaar.

Pogingen om de doorbraak te dichten volgden onmiddellijk. Daarbij werd een zwaar ijzeren bok in het dijkgat afgezonken om de instromende watermassa te remmen. Deze noodmaatregel bleek uiteindelijk onvoldoende.

Elders langs de Vecht stonden de dijken ook onder zware druk. Bij lokale kades en lage zomerkeringen traden afschuivingen op, maar verdere grote doorbraken bleven uit.

DOORBRAAK IJSSELDIJK BIJ ZALK

De zwaarste gebeurtenis langs de IJssel vond plaats op 8 januari, toen de linker IJsseldijk bij Zalk bezweek.

In de dagen ervoor stond dit dijkdeel onder voortdurend toezicht. De waterstand was uitzonderlijk hoog en langs de dijk trad op meerdere plaatsen kwel op. Ook bij Zalk werd aan de binnenzijde een wel waargenomen, op de plek van een oude dijkdoorbraak. Dergelijke verschijnselen kwamen echter bij hoogwater vaker voor en werden niet direct als alarmerend beschouwd. Het dijkbestuur inspecteerde de situatie herhaaldelijk, samen met provinciale technische ambtenaren. Voorzorgsmaatregelen werden getroffen en hulpmaterialen zoals grind en zand werden aangevoerd om, indien nodig, snel te kunnen ingrijpen. Tot in de vroege ochtend van 8 januari werd de toestand echter niet als kritiek beoordeeld.

Kort voor acht uur veranderde de situatie plotseling. Het water begon sneller door de wel op te borrelen en vrijwel direct daarna sloeg een modderfontein door het dijklichaam. Binnen enkele minuten verdween de kruin van de dijk. De linker IJsseldijk bezweek bij een waterstand van 4,17 m + NAP aan de peilschaal van Katerveer, elf centimeter hoger dan de tot dan toe hoogste bekende stand.

Het instromende IJsselwater sloeg een groot gat in de dijk en breidde de doorbraak snel uit. Kerkklokken luiden om de bevolking te waarschuwen. Het overstroomde gebied vormde een driehoek, begrensd door de IJsseldijk, de Zuiderzeedijk en de Rijksweg Elburg-Katerveer.

Hoewel dit gebied vaker met hoogwater te maken had gehad, waren de gevolgen dit keer aanzienlijk, vooral voor het dorp Zalk.³⁶

Kleusien uit Zalk was zes jaar oud tijdens de watersnood van 1926. Zestig jaar later herinnerde zij zich de ochtend waarop de dijk brak:³⁷

“De klokken hadden nog maar net half negen geslagen toen we op weg waren naar school. De IJssel stond tot boven aan de kruin van de dijk. Iedereen was onrustig, maar men zei dat het veilig was.

Halverwege de weg riep een knecht ons toe: ‘Ga gauw terug! De dijk breekt door!’ Even verderop spoot het water al met kracht door de dijk. Het schuimde hoog op, alsof lakens wild wapperden in de lucht. Ik bleef staan kijken, maar Janna trok mij mee: ‘Voort, naar huis toe, zo hard als je kunt.’ Nog geen ogenblik later stroomde het water over de weg.”

³⁶ P. van Dam en J.A. Beijersbergen, Centrum voor Onderzoek Waterkeringen, 1981

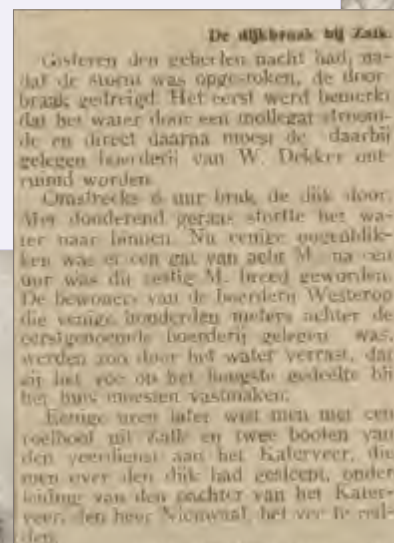
³⁷ Bron: Jeugdherinneringen van Kleusien uit Zalk (1986), gedeeld via Facebook door De Loermeeuw, 2025

DE DIJKBRAAK BIJ ZALK

Gisteren den geheelen nacht had, nadat de storm was opgestoken, de doorbraak gedreigd. Het eerst werd bemerkt dat het water door een mollegat stroomde en direct daarna moest een daarbij gelegen boerderij ontruimd worden. Omstreeks 8 uur brak de dijk door. Met donderend geraas stortte het water naar binnen. Na eenige oogenblikken was er een gat van acht meter, na een uur was dit zestig meter breed.

De bewoners van de boerderij die eenige honderden meters achter de eerstgenoemde boerderij gelegen was, werden zoo door het water verrast, dat zij het vee op het hoogste gedeelte bij het huis moesten vastmaken. Eenige uren later wist men met een roeiboot uit Zalk en twee booten van den veerdienst aan het Katerveer, die men over den dijk had gesleept, onder leiding van den pachter van het Katerveer het vee te redden.

*Onze Courant, katholiek dagblad
voor West-Friesland, 9 januari*

2026

3.5.2 IJssel en Overijsselse Vecht nu

De gebeurtenissen langs de IJssel in 1926 toonden eens te meer dat een dijk ook op andere manieren kan falen dan alleen door overstroming. In verslagen uit die tijd wordt bij meerdere doorbraken gesproken over kwel, ondermijning en graafgangen van mollen en ratten. Bij Zalk en Dalfsen werd beschreven hoe water uit het dijklichaam omhoog borrelde, zand meenam en het achterliggende land binnendrong. Dit proces holt de dijk van binnenuit uit, waardoor deze plotseling kan bezwijken, zelfs als het water de kruin nog niet heeft bereikt.

PIPING

Wat men in 1926 beschreef, herkennen we nu als het verschijnsel *piping* (zie figuur 3.8). Sander van Poorten, beheermanager bij Waterschap Rijn en IJssel, legt uit: “Piping

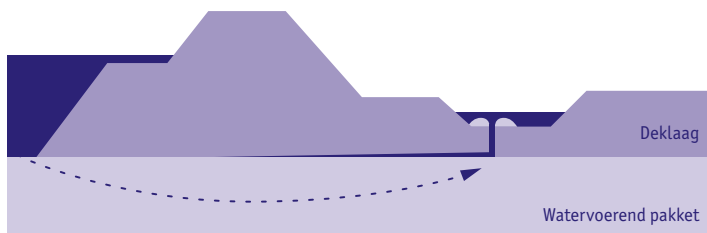
ontstaat wanneer bij hoge waterstanden rivierwater onder de dijk door wordt gedrukt via een zandlaag. Dat water kan zand meenemen, waardoor zich onder of door de dijk een ondergrondse ‘pijp’ vormt.” Vaak wordt piping herkend wanneer aan de binnenzijde van de dijk kwelwater als zogeheten wellen aan het maaiveld verschijnt, die vervolgens zand gaan meevoeren.

Anders dan in 1926 worden deze signalen tegenwoordig actief gemonitord. Waar nodig worden maatregelen genomen om het proces te remmen, zoals binnenbermen, zandfilters en verticale barrières. Tijdens hoogwater kunnen ook tijdelijke maatregelen worden genomen; zandmeevoerende wellen kunnen bijvoorbeeld tijdelijk worden opgekist, zodat het zandtransport wordt beperkt.

Tijdelijke maatregel tijdens hoogwater: een zandmeevoerende wel wordt tijdelijk omsloten met een constructie (opgekist). Het water in de 'kist' geeft tegendruk. Foto: Rijkswaterstaat, Plony Cappendijk

Figuur 3.8 Ontstaan van een terugschrijdend erosiekanaal. Bron: Informatiepunt Leefomgeving

Regelwerk gebouwd bij Pannerden, in de buurt van het splitsingspunt van de Waal en het Pannerdens Kanaal. Het regelwerk zorgt bij hoogwater dat het water vanuit de Rijn verdeeld wordt over de beide riviertakken. Foto: Henk Monster, Wikimedia Commons, CC BY 3.0

GRAVENDE DIEREN

Ook graafactiviteiten van dieren blijven een aandachtspunt. Van Poorten vertelt: “In 1926 werden vooral ratten en mollen genoemd; tegenwoordig gaat het langs de grote rivieren vaker om dassen en bevers. Hun gangen kunnen tientallen meters lang zijn en lokaal de stabiliteit van een dijk aantasten, vooral bij hoogwater.” Naar de invloed van de dieren wordt veel onderzoek gedaan, en waterschappen houden hier in het beheer nadrukkelijk rekening mee. Daarbij wordt gekeken naar het gedrag van dieren, naar mogelijkheden om alternatieve plekken buiten de dijk aantrekkelijk te maken en naar het beschermen van kwetsbare locaties, bijvoorbeeld met gaas of een dunne damwand. Opsporing speelt daarbij een belangrijke rol, met methoden variërend van schouwinspecties tot nieuwe detectietechnieken zoals warmtebeelden.

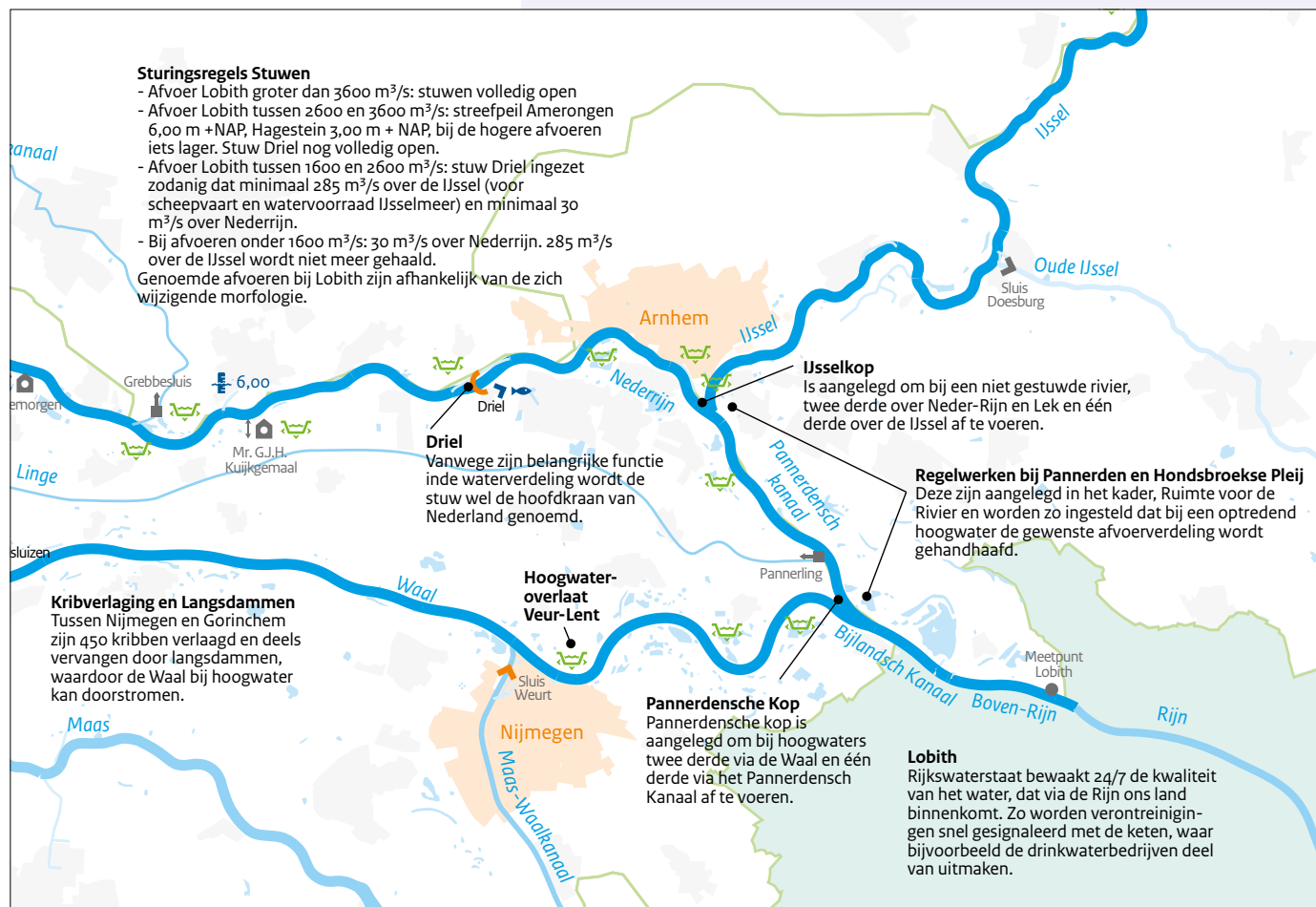
SAMENHANG MET WATERVERDELING

In 1926 werd de afvoer van de IJssel vooral bepaald door natuurlijke omstandigheden. Bij hoogwater kon de verdeling van het Rijnwater sterk verschuiven, waardoor de IJssel soms onverwacht zwaar werd belast. Tegenwoordig wordt die verdeling actief gestuurd door Rijkswaterstaat, via een verdeelwerk bij het Pannerdens kanaal en stuwen in de Nederrijn-Lek. Onder normale omstandigheden gaat 6/9 van de Rijnaftervoer via de Waal, 1/9 naar de IJssel en 2/9 via de Nederrijn-Lek.³⁸ Die verdeling is bepalend voor het waterbeheer en voor de belasting van de dijken langs de verschillende riviertrajecten.

38 <https://www.rijkswaterstaat.nl/water/vaarwegenoverzicht/pannerdensch-kanaal/waterhuishouding>

Figuur 3.9

Operationeel Watermanagement Rijntakken. Bron: Rijkswaterstaat, 2023

Bever. Bron: Tony LePrieur - iStock

De sturing hangt samen met andere belangen. Zo voedt de IJssel het IJsselmeer, de belangrijkste zoetwaterbuffer van Nederland. Meer water richting het IJsselmeer betekent bij hoogwater ook meer druk op de IJssel en haar dijken. Tegelijk geldt dat bij extreem hoge afvoeren de mogelijkheden om te sturen afnemen en de rivier zich steeds meer volgens natuurlijke patronen gedraagt.

WAT ALS DE DIJK BIJ SPIJK NU ZOU DOORBREKEN?

Overstromingsscenario's van het Landelijk Informatiesysteem Water en Overstromingen (LIWO) laten zien hoe water zich kan verspreiden bij een dijkdoorbraak bij Spijk, vlak bij de Duitse grens (zie figuur 3.10)

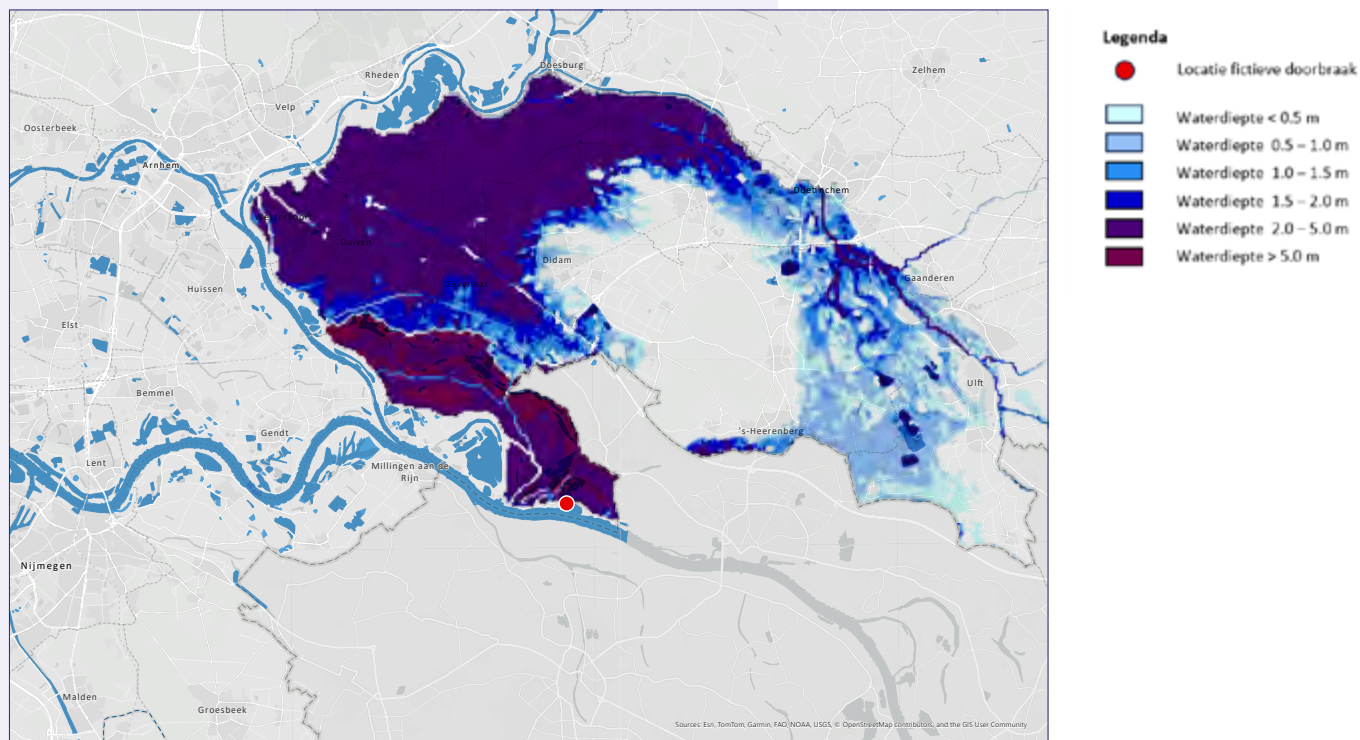
Ook als het in Duitsland misgaat, heeft Nederland een probleem. Van Poorten: “Het water kan via oude rivierlopen via het oosten ons gebied binnenkomen, richting Doetinchem.³⁹ Dit besef is cruciaal voor de ruimtelijke ordening, zoals bij de bouw van het nieuwe ziekenhuis in Doetinchem. Vanuit de watertoets hebben we aangegeven: wees je hiervan bewust en houd er rekening mee in het ontwerp, bijvoorbeeld door kwetsbare functies niet in kelders te plaatsen.”

WATERBEWUSTZIJN EN ZELFREDZAAMHEID

Van Poorten is geboren in Pannerden, op een terp, vlakbij de plek waar de dijk in 1926 doorbrak. Van jongs af aan kreeg hij vanuit de familiegeschiedenis het bewustzijn mee dat het water elk moment kan komen. “Maar bij veel rivierbewoners is dit waterbewustzijn weggeëbd”, zegt hij. “Waar het vroeger normaal was om met het water rekening te houden bij de inrichting van het landschap en de bebouwing, merk ik nu juist weerstand tegen maatregelen, omdat het risico simpelweg niet meer wordt gevoeld.”

FIGUUR 3.10

Scenario overstroming bij fictieve dijkdoorbraak bij Spijk

Deze kaart laat een extreem scenario zien waarin de Rijndijk bij Spijk doorbreekt. De berekening is gebaseerd op een extreme waterstand die gemiddeld eens in de 12.500 jaar voorkomt.⁴⁰ Net als in 1926 volgt het water daarbij deels oude rivierlopen en kan het zich via een omweg verder verspreiden.

39 Zie animatie van Duits doorbraakscenario op youtube

40 Bron: LIWO, <https://basisinformatie-overstromingen.nl>

4 EEN RAMP DIE GEEN RAMP MOCHT HETEN: HULP EN NASLEEP

HOOFDSTUK 4

De overstromingen van 1926 illustreren hoe niet alleen het water, maar ook mensen het verloop van een ramp bepalen. In de eerste kritieke fase waren bewoners volledig op zichzelf aangewezen. Er ontstonden spontaan lokale netwerken van mensen die elkaar met boten en noodmiddelen te hulp schoten.

Pas veel later en na heel veel touwtrekken volgde beperkte steun van het Rijk, die voor de zwaarst getroffen nauwelijks uitkomst bood. In de nasleep werd zichtbaar hoe versnipperd het waterbeheer was en hoe discussies over verantwoordelijkheid en kostenverdeling jarenlang bleven doorwerken.⁴¹

⁴¹ Bronnen voor dit hoofdstuk zijn:

- H. van Heiningen, 1985, *Wee den vergetenen!*
- *Krantenberichten* (uit 1925/1926 en uit een uitgave van het Limburgs Dagblad 1975, 50 jaar na de ramp)
- Canonvannederland.nl
- Mijngelderland.nl

4.1 Hulp en ontvricting

4.1.1 NOODHULP

Nadat de dijken bezweken, kwamen de bewoners als eersten in actie. Met roeiboten en schuiten haalden burens elkaar op uit ondergelopen huizen en brachten zij bewoners en vee naar hogere plekken. Lokale bestuurders organiseerden de eerste ontruimingen, waarschuwden dorpen stroomafwaarts en bewaakten zwakke plekken in de dijken. In meerdere dorpen arriveerden al snel kleine groepen militairen en mariniers.

Vanaf 2 en 3 januari kwam de grootschalige, landelijk gecoördineerde hulp op gang. Kranten meldden dat er op dat moment '54 vletten en 22 officieren en 800 onderofficieren en manschappen' actief waren, onder wie 275 mariniers. Zij werden verdeeld over de zwaar getroffen gebieden in Brabant, Limburg, Gelderland en Overijssel. Mariniers, pontonniers en vrijwillige schippers voeren door de overstroomde straten, brachten mensen in veiligheid, deelden voedsel en kleding uit en reddden waar mogelijk het vee. In het hele rivierengebied ontstonden tijdelijke opvangplekken in scholen, kloosters en patronaten en er kwamen talloze inzamelingsacties op gang.

MAASTRICHT: DE OOIEVAAR VLIEGT

Het geheele stationsemplacement te Maastricht staat onder water. Een locomotief is met een wagen naar Limmel gereden om een zieke, die met zijn bed door de woning dreef weg te halen. Aan den Heugemerweg word een hulpbruggetje gebouwd voor dokter en baker; daar wordt de ooievaar verwacht.

Onze Courant, katholiek dagblad voor West-Friesland, 2 januari 1926

Limburg

Ook in Limburg waren de dorpsbewoners dagenlang onafgebroken bezig om de nood te klaren. Artsen en vroedvrouwen gingen van huis tot huis, soms per boot, soms wadend door het water. In Grevenbicht werd een huisarts door pontonniërs rondgevoerd en soms op hun rug gedragen wanneer de boot een woning niet kon bereiken.

Brabant, Gelderland en Overijssel

Als gevolg van de dijkdoorbraak bij Overasselt raakten dorpen rond Cuijk, Oeffelt en in het Land van Maas en Waal grotendeels geïsoleerd. Wegen stonden onder water en verbindingen vielen weg. Met boten werden bewoners en vee uit ondergelopen huizen en boerderijen gehaald en naar hoger gelegen dijken gebracht, die vaak het enige toevluchtsoord vormden. Mariniers uit Den Helder speelden hierbij een belangrijke rol. Nog voordat het water de westelijke dorpen van het Land van Maas en Waal bereikte, evacueerden zij zoveel mogelijk mensen en vee en brachten goederen in veiligheid naar Tiel. Dreumel werd zelfs geheel ontruimd. In totaal zagen circa 5.700 inwoners van het gebied zich genoodzaakt hun huis te verlaten. Zij werden met bussen, vrachtwagens en per trein of tram overgebracht naar opvangplaatsen in onder meer Tiel, Nijmegen, Arnhem, 's-Hertogenbosch en Tilburg. Ook ongeveer 3.750 stuks vee werden elders ondergebracht.⁴²

Voor de achterblijvende bewoners en het vee in het Land van Maas en Waal werden loodsen en noodstallen gebouwd. Mariniers en het Rode Kruis voorzagen hen van voedsel en andere eerste levensbehoeften.

⁴² <https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/noodmaatregelen-en-noodhulp>

Met boten werden bewoners en vee
uit ondergelopen huizen en boerderijen
gehaald en naar hogergelegen
dijken gebracht.

Pontoniers laten hun sloepen te water om hulp te bieden tijdens de watersnood van 1926. Foto: Nationaal Archief/131318

In de polders bij Pannerden was de situatie nijpend. Omdat het water metershoog tegen de gevels stond, waren bewoners gedwongen zich terug te trekken op de zolders. Men zette vletten in om hen te bereiken; deze platbodems konden tot vlak tegen de gevels varen, zodat mensen via de bovenramen of direct vanaf de daken in de boten konden stappen.⁴³ De watersnood dwong tot vindingrijke oplossingen om mens en dier te redden. Bij Zalk slaagde de pachter van het Katerveer, de heer Nieuwaal, erin om met hulp van anderen twee boten van de veerdienst over de dijk te slepen. Met deze boten en een roeiboot uit Zalk wisten zij vee van hoger gelegen delen te redden.

Bezoek van koningin Wilhelmina

Het bezoek van koningin Wilhelmina begin januari maakte diepe indruk in de getroffen gebieden. Zij liet zich in Limburg en het Land van Maas en Waal rondvaren, bezocht gezinnen die alles kwijt waren en sprak met bestuurders en hulpverleners. In Grevenbicht reisde zij in een omgebouwde bierwagen die sindsdien de bijnaam 'de Gouden Koets' draagt. Het bezoek leidde tot een nieuwe golf aan giften en lokale hulpacties.

Noodhulp belemmerd door strenge vorst

Vanaf 11 januari zette strenge vorst in en werd de hulpverlening lastiger. Het ijs was te dik om doorheen te varen maar te dun om op te lopen. De voedselvoorziening kwam in de knel. Toen het water daalde, bleven er ijsklompen aan muren en bomen hangen, die vervolgens door het gewicht werden omgetrokken. Huizen raakten extra beschadigd en fruitboomgaarden gingen verloren.

4.1.2 SCHADE EN ONTWRICHTING

De omvang van de schade werd pas zichtbaar nadat het water was gezakt. In het Land van Maas en Waal waren meer dan 1000 woningen weggevaagd of onherstelbaar beschadigd, bijna een kwart van het totale woningbestand. Ook elders in het rivierengebied waren huizen en boerderijen zwaar getroffen, wegen onbegaanbaar en dijken ondermijnd. Veel gebouwen bleven maandenlang onbewoonbaar.

De landbouw kreeg een bijzonder harde klap: vruchtbare grond was bedekt met een dikke laag slib en zand, gewassen en wintervoer waren verloren gegaan en veel vee was verdronken. Uit de kranten bleek dat alleen al rond Roermond tienduizenden dieren waren meegesleurd door het water.

De totale schade van de watersnood werd destijds geraamd op circa 10 miljoen gulden. Omgerekend naar huidige prijzen komt dat neer op ruim 100 miljoen euro. Rijkswaterstaat wijst er echter op dat een vergelijkbare overstroming onder de huidige omstandigheden zou kunnen leiden tot een schade van circa 14,5 miljard euro.⁴⁴

◀ H.M. Koningin Wilhelmina op bezoek in het rampgebied. Foto Gelders Archief /1615

BIJ EEN RAMP

Onze vriend en vijand tevens heeft zich weer eens van zijne meest onaangename zijde leeren kennen. Hij is ons huis binnengedrongen, hij heeft onze landerijen verwoest, hij heeft ons vee vermoord en 't heeft niet aan hem gelegen, dat hij velen onzer medeburgers niet van het leven beroofde. Gebruld heeft hij op tal van plaatsen, als hij zich over onze gouwen uitstortte, geloeid dat men het Kilometers ver kon hooren. (...)

Zeker: wij kennen hem als de drager en, schenker onzer welvaart en nationale kracht, maar we kunnen het hem toch slecht vergeven, dat hij dit te goed schijnt te weten en meent zich vrijheden in ons huis te kunnen veroorlooven waarmede hij moedwillig veel van wat hij gaf, in scherven werpt en de zorgensplooï vouwt in onze voorhoofden.

Onze vriend en vijand tevens: het water!

Nieuwe Venlosche Courant 4-1-1926

Inzamelingsactie De Zilvertram op het Beursplein te Amsterdam, 1926. Opschriften roepen op tot steun aan de slachtoffers van de watersnood. Foto: Nationaal Archief/109827

43 Onze courant, West-Friesland, vrijdag 9 januari

44 <https://www.rijkswaterstaat.nl/nieuws/archief/watersnoodramp-1926-het-verwoestende-water>

Veel bewoners voelden zich in de steek gelaten; de overheid had hen letterlijk in de kou laten staan.

4.1.3 HERSTEL EN VERGOEDINGEN

Direct na de overstromingen maakte het kabinet duidelijk dat de watersnood niet werd erkend als nationale ramp. Minister-president Colijn voerde aan dat overstromingen in het rivierengebied ‘nu eenmaal voorkomen’ en dat wie ‘in een laaggelegen gebied tussen de rivieren wil wonen, zelf de dijken op peil moet houden’. Alleen rampen die niet te voorzien waren, zoals de cycloon in Borculo in 1925, kwamen volgens het kabinet in aanmerking voor rijkssteun.

Omdat nationale erkenning uitbleef, kwam er geen directe financiële steun van het Rijk. Dat terwijl de schade groot was, niet alleen in Maas en Waal, maar ook in andere delen van het land.

Inzamelingsacties en hypotheekregeling

Door het hele land werd er geld ingezameld voor de slachtoffers van de watersnood. De opbrengst bedroeg ruim 4,5 miljoen gulden.⁴⁵ Dit bedrag dekte echter slechts een deel van de schade. Bovendien kwam het geld volgens regionale verslaglegging niet als eerste terecht bij de zwaarst getroffen. Het herstelwerk begon meestal bij de sterkere woningen, vaak van beter gesitueerde bewoners, die snel en eenvoudig konden worden aangepakt. Zij kregen de reparatie soms, zo werd geschreven, ‘gratis in de schoot geworpen’.

Pas eind 1926 kwam er vanuit het Rijk een aanvullende regeling voor andere gedupeerde huiseigenaren. Zij kregen ondersteuning om een nieuwe woning te laten bouwen, waarvan de ene helft als schenking werd verstrekt en de andere helft moest worden afgelost als hypotheek.

Voor veel getroffen gezinnen bleek dit nauwelijks een oplossing. Zij hadden geen reserves en konden moeilijk voldoen aan de eisen voor een rijkslening. Bovendien hadden velen nog een hypotheek op hun verwoeste woning.

Veel gezinnen zagen zich daardoor genoodzaakt onderdak te zoeken in krotten of barakken. Dat gold ook voor bewoners die geen eigen huis bezaten maar huurden; zij werden volledig uitgesloten van hulp.

De redenering van het Rijk luidde dat ‘wie niets bezit, ook niets kan verliezen.’ Veel bewoners voelden zich in de steek gelaten; de overheid had hen letterlijk in de kou laten staan. Er ontstond een diepe kloof tussen bewoners die hun leven weer konden oppakken en de armsten, voor wie geen uitzicht op herstel bestond.

4.1.4 GROEIENDE ONVREDE

De maatschappelijke onvrede kreeg steeds meer landelijke aandacht. Gedeputeerde Keurschot, SDAP-Kamerlid Ketelaar en journalist Henri van Wermeskerken brachten de situatie herhaaldelijk onder de aandacht. De reportages in *De Telegraaf*, met tekeningen van Louis Raemaekers, maakten grote indruk. In ingezonden brieven werd gesproken over ‘onrecht’, ‘achterstelling’ en ‘verkwanseling van de belangen van de armsten’.

⁴⁵ Omgerekend is dat nu (2025) ruim 47,7 miljoen euro (bron <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/prijzen-toen-en-nu>)

De nieuwe dijk bij Overasselt in aanbouw na de watersnoodramp in 1926.

Foto: Nationaal Archief/131326

In 1928 leidde deze druk tot de oprichting van de Burgemeester Schuytstichting, die dankzij particuliere giften eenvoudige huizen bouwde voor gezinnen die door alle regelingen waren vergeten. Voor veel bewoners werd dit een symbool van de kracht van lokale solidariteit, maar ook van de onmacht van de overheid.

Deze onvrede werkte door in het politieke klimaat van de jaren daarna en droeg bij aan proteststemmen tegen de gevestigde orde, waaronder steun voor de NSB van Anton Mussert. Niet zozeer uit ideologische overtuiging, maar als uiting van teleurstelling en verzet tegen de overheid.

De watersnood van 1926 liet daarmee diepe sporen na: niet alleen in het landschap, maar ook in het vertrouwen tussen bewoners en overheid. De ramp wordt niet alleen herinnerd vanwege het water, maar vooral vanwege het gevoel in de steek gelaten te zijn.

4.1.5 Een verdeelde overheid

De bestuurlijke nasleep van de watersnood was fel en langdurig, vooral als het ging om het dragen van de kosten voor het herstel en de versterking van de dijken. Met name in het land Maas en Waal, waar in twee dijken gaten met springstof waren gemaakt (zie par. 3.3.1), liepen de kosten hoog op. Regionale kranten benadrukten dat het onacceptabel was dat één polderdistrict zulke lasten moest dragen.

Provincie en Rijk waren terughoudend om mee te betalen. In de *Nieuwe Arnhemsche Courant* werd gewaarschuwd dat een 'uitkering aan waterschappen' kon worden gezien als een 'premie op voorafgegane zorgeloosheid'. Financiële steun zou slecht beheer belonen.

De nasleep laat zien hoe versnipperd het waterbeheer in 1926 was. Rijkswaterstaat, provincies, polderdistricten en gemeenten hadden verschillende verantwoordelijkheden, belangen en financiële mogelijkheden. Overleggen sleepten zich voort zonder duidelijke uitkomst.

Pogingen van Provincie Gelderland om polderdistricten samen te voegen of om provincies meer zeggenschap te geven over dijkhoogtes sneuvelden. Men vreesde dat overheidsbemoeienis zou leiden tot aantasting van particulier bezit of tot gedwongen kostenverdeling. Zelfs het voorstel om dijkgraven elkaars dijken te laten schouwen werd afgewezen.

FOTO
HET LEVEN

Een ingestorte boerderij in Maasbommel. Foto: Nationaal Archief/131327

4.2

Crisisbeheersing en herstel anno 2026

In 1926 bestond geen landelijk georganiseerde aanpak voor noodhulp na overstromingen. Hulp kwam traag op gang en was afhankelijk van lokale regie en particuliere steun. Anno 2026 is hulpverlening na hoogwater op overheidsniveau georganiseerd, met vooraf ingerichte structuren voor crisisbeheersing en schadeafhandeling. Overheden, waaronder waterschappen, handelen daarbij vanuit een collectief belang en een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Toch blijft een overstroming onvoorspelbaar; er zullen altijd momenten zijn waarop het overzicht ontbreekt.

NOOIT 100% VOORBEREID: LESSEN UIT LIMBURG

Volgens Harold van Waveren, topadviseur waterveiligheid bij Rijkswaterstaat, betekent betere voorbereiding niet dat alle onzekerheid verdwijnt. “Het verschil met 1926 is groot. Tot op zekere hoogte zijn we nu veel beter voorbereid, met draaiboeken, afspraken en preventieve maatregelen. Maar zodra het echt misgaat, verandert dat.”

De regionale overstromingen in Limburg in 2021 maakten volgens hem zichtbaar waar de grenzen van die voorbereiding liggen. “Het waterschap zette alles en iedereen in, dag en nacht, en toch was de capaciteit op momenten niet toereikend.”

Tegelijkertijd liet Limburg zien dat tijd en informatie verschil maken. Wat toen wel opviel, was dat gebieden stroomafwaarts konden

NOODHULP EN CRISISBEHEERSING

De ad-hoc hulp uit 1926 is vervangen door een wettelijke structuur met 25 veiligheidsregio's. Dit zijn vaste samenwerkingsverbanden van brandweer, politie, ambulance (GHOR) en gemeenten.

Bij een overstroming coördineert de veiligheidsregio de hulpdiensten (brandweer, GHOR, politie) en bevolkingszorg, zorgt voor vroege waarschuwing en crisiscommunicatie, en organiseert de opvang en nazorg voor burgers.

De bestuurlijke verantwoordelijkheid ligt bij de voorzitter van de veiligheidsregio, een van de burgemeesters uit de regio. Deze stelt vast of een incident wordt opgeschaald tot het niveau ‘ramp’. In dat geval krijgt de voorzitter de centrale leiding over de hulpverlening. Door moderne waarschuwingssystemen, zoals NL-Alert, kunnen inwoners gericht worden geïnformeerd en zo nodig geëvacueerd.

In tegenstelling tot 1926 is de aansturing van hulpverlening nu eenduidig geregeld. Er is één bestuurlijk verantwoordelijke en de samenwerking tussen regio's is structureel georganiseerd. Waterstanden en verwachtingen worden tijdig gedeeld, waardoor stroomafwaarts gelegen gebieden beter voorbereid zijn. De inzet van de veiligheidsregio is daarbij geen gunst, maar een wettelijke verplichting op grond van de Wet veiligheidsregio's.

leren van wat stroomopwaarts gebeurde. Limburg-Noord was beter voorbereid dan Limburg-Zuid, simpelweg omdat het water daar later aankwam.

Van Waveren onderscheidt bij een grootschalige overstromingsramp drie fasen:

1. Voorbereiding. Wanneer extreem hoogwater wordt verwacht, draait het om tijdig handelen. Alles is erop gericht een dijkdoorbraak te voorkomen en de gevolgen te beperken. Gemeenten, veiligheidsregio's en organisaties zoals het Nationaal Crisiscentrum (NCC) staan paraat.
2. Overstroming. Als er toch een dijk doorbreekt en een grote overstroming optreedt, volgt een fase waarin de regio onder druk komt te staan, mede omdat communicatiesystemen kunnen uitvallen. In die periode is het deels ieder voor zich.

3. Herstel van de regio. Pas daarna kan de regio weer worden opgebouwd, waarbij het Nationaal Crisiscentrum en het Landelijk Operationeel Coördinatiecentrum (LOCC) de inzet van mensen en middelen (zoals helikopters) over regio's heen coördineren.

FINANCIËLE AFWIKKELING: DE WET TEGEMOETKOMING SCHADE BIJ RAMPEN

Naast noodhulp en crisisbeheersing speelt na een overstroming de vraag hoe schade wordt afgehandeld. Dat werkt nu heel anders dan een eeuw geleden. De watersnood van 1925/1926 kreeg destijds niet de status van nationale ramp. Getroffen bewoners waren daardoor grotendeels op zichzelf aangewezen en er bestond geen structureel vangnet voor schadeherstel.

Voorbereiding op extreme situaties. Foto's: Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden

De overstromingen in Limburg in 2021 werden wél als nationale ramp erkend. Daarmee kwam de Wet tegemoetkoming schade bij rampen (WTS) in beeld. Deze wet biedt een vangnet voor schade die niet verhaalbaar, niet vermijdbaar en niet redelijkerwijs verzekeraar is, wanneer een gebeurtenis officieel als ramp wordt aangemerkt. Het gaat nadrukkelijk om een tegemoetkoming en niet om volledige schadevergoeding. Buitendijkse gebieden vallen in beginsel buiten de regeling, al kan het kabinet in uitzonderlijke situaties anders besluiten

Volgens Harold van Waveren werd de WTS in 2021 bewust ruimhartig toegepast: “Dat had te maken met onverzekerbare schade door een natuurramp. Formeel was toepassing van de wet niet overal strikt noodzakelijk, maar de overheid heeft toen bewust gekozen voor een ruimere inzet, vooral in schrijnende gevallen. Denk aan mensen met hoge tijdelijke woonlasten of bedrijven die dachten verzekerd te zijn, maar dat bij nader inzien niet bleken.”

Naar aanleiding van 2021 wordt de WTS geëvalueerd. De vraag is of die regeling nog past bij deze tijd, en hoe verzekeraarheid van overstromingsschade beter kan worden georganiseerd.

HOE ZIT HET MET VERZEKERBAARHEID?

Van Waveren legt uit: “Wateroverlast door hevige regen is tegenwoordig voor particulieren grotendeels verzekerd. Schade door een doorbraak van een primaire kering niet. Die kans is klein, maar de gevolgen zijn enorm, en daarom praktisch onverzekerbaar. Dat is precies waarom een publieke regeling nodig blijft.”

Voorbereiding op extreme situaties. Tijdens de grootschalige oefening Wolkbreuk (2025) trainden Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, Rijkswaterstaat, Defensie en het Rode Kruis op een scenario met extreme regenval. Dijken werden geïnspecteerd, (mobiele) noodkeringen opgebouwd en pompen ingezet. Foto: Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden

5 LESSEN UIT 1926

HOOFDSTUK 5

De watersnood van 1925-1926 was geen gevolg van één fout of één zwakke dijk. Het was een samenloop van hoge waterstanden, bekende kwetsbaarheden, bestuurlijke grenzen en aannames over veiligheid. Juist die combinatie maakte het systeem kwetsbaar. Daarom blijven dit soort historische overstromingen relevant. Ze maken duidelijk dat waterveiligheid geen abstract beleidsdossier is, maar iets dat de samenleving diep raakt.

Dat besef was ook voelbaar tijdens de herdenking in Overasselt, waar bestuurders, inwoners en belangstellenden samenkwamen. Paul Loermans, voorzitter van het herdenkingscomité, verwoordde het zo: "Nog nooit zijn er zoveel Maas-en-Walers bij elkaar geweest in Overasselt. Het laat zien hoe diep dit verhaal nog altijd in onze genen zit. We moeten deze verhalen blijven vertellen om het besef van kwetsbaarheid levend te houden."

Enkele inzichten uit 1926 die volgen uit historische verslagen en actuele interviews:

WATERVEILIGHEID Overschrijdt het lokale niveau

In 1926 werd zichtbaar hoe maatregelen die lokaal logisch waren, elders risico's vergrootten. Overlaten, verhogingen en het uitstellen van versterkingen werkten door in een groter geheel. Waterveiligheid bleek geen optelsom van afzonderlijke dijken, maar een samenhangend systeem waarin ingrepen elkaar beïnvloedden.

Vandaag wordt de zorg voor waterveiligheid nadrukkelijk vanuit dit systeemdenken benaderd. Toch blijven maatregelen en gebeurtenissen elkaar beïnvloeden. Het is belangrijk om hiermee rekening te houden, zowel bij de preventie van overstromingen, als tijdens een crisis.

SAMENWERKING ANNO NU

In 2026 is het waterbeheer en de samenwerking fundamenteel anders georganiseerd dan een eeuw geleden. De honderden versnipperde polderdistricten van weleer zijn opgegaan in 21 waterschappen met duidelijke taken en verantwoordelijkheden. De Unie van Waterschappen zorgt voor belangenbehartiging op nationaal en Europees niveau en ondersteunt de waterschappen bij het ontwikkelen en afstemmen van gezamenlijk beleid. STOWA fungeert daarbij als kennisplatform van de waterbeheerders. De stichting inventariseert kennisvragen van waterschappen en zet deze uit bij kennisinstellingen en andere experts. Zo komt toegepaste kennis beschikbaar voor beheer, onderhoud en de versterking van het watersysteem.

Samenwerking vormt ook de basis van het Deltaprogramma Rivieren. Daarin werken rijk, provincies, waterschappen en gemeenten aan de langetermijnopgaven rond waterveiligheid en waterbeheer. Het programma brengt onder andere in beeld waar het riviersysteem onder druk staat en waar keuzes nodig zijn over bescherming, ruimte voor water en ruimtelijke inrichting.

De samenwerking in het waterbeheer stopt niet bij de landsgrens. Binnen de Internationale Rijncommissie en de Internationale Maascommissie werken landen samen aan hoogwaterveiligheid. Het uitgangspunt is dat maatregelen stroomopwaarts geen extra risico's benedenstrooms mogen veroorzaken. Zo krijgt de les van 1926 vandaag concreet vorm.

SAMENWERKING MAAKT HET VERSCHIL

Uit de gebeurtenissen van 1926 blijkt hoe bestuurlijke verdeeldheid de impact van een ramp kan vergroten. Discussies tussen Rijk, provincie en waterschappen over de bekostiging van dijkverhogingen en de verantwoordelijkheid voor herstel vertraagden de besluitvorming. De kwetsbaarheid van het systeem zat destijds niet alleen in de dijken, maar ook in de bestuurlijke verhoudingen.

In zijn toespraak tijdens de herdenking van de watersnood op oudejaarsdag 2025 sprak Daniël Wigboldus, Commissaris van de Koning in Gelderland, zelfs van 'niet alleen een natuurlijke ramp, maar ook een bestuurlijke ramp'.

Die les is tijdloos. Waterveiligheid valt of staat met een goede samenwerking tussen overheden, uitvoerders en de samenleving. Zonder dat 'cement' wordt elke crisis zwaarder.

PROCESSEN IN DE DIJK

Uit de verslagen van 1926 blijkt dat de dijken niet altijd bezweken doordat ze te laag waren en water eroverheen stroomde, maar ook door processen binnen het dijklichaam, zoals kwel, ondermijning, piping en graverij door dieren.

Ook die les is blijvend: ook wat zich onder een dijk afspeelt vraagt om blijvende waakzaamheid. Deze processen krijgen daarom veel aandacht in het huidige beheer en onderzoek.

EXTREME SITUATIES DWINGEN TOT KEUZES

Toen in 1926 het systeem onder extreme druk kwam te staan, werd duidelijk wat het bestaande waterbeheer betekende in de praktijk. Overlaten, die onderdeel waren van het systeem, kwamen in werking en op enkele plekken werden dijken bewust doorgestoken (opgeblazen) om elders grotere schade te voorkomen. Niet als gewenste oplossing, maar omdat het systeem op dat moment nauwelijks alternatieven bood.

De organisatie is tegenwoordig anders, de voorbereiding beter. Maar ook nu geldt dat bij extreme situaties niet alles te beschermen is. De les van 1926 is ongemakkelijk maar helder: waterveiligheid draait in uiterste gevallen niet alleen om bescherming, maar ook om het verdelen van schade.

EEN WATERSNOODRAMP STOPT NIET BIJ DE DOORBRAAK

De gebeurtenissen van 1926 laten zien dat de watersnood niet ophield met het moment van doorbraak. Niet het water alleen, maar ook de

Blijvende waakzaamheid blijft nodig! Inspectie van een kering door waterbeheerders tijdens oefening Wolkbreuk.
Foto: Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden, 2025

afhandeling bepaalde de uiteindelijke impact. De verdeling van hulp en schade en het gevoel van rechtvaardigheid bepaalden hoe diep de ramp doorwerkte in levens en gemeenschappen.

Nu zijn de crisisorganisatie en schadeafwikkeling wettelijk geregeld. Toch blijft de kern van de les overeind: rechtvaardigheid, snelheid en duidelijkheid na een ramp zijn minstens zo bepalend voor herstel als techniek vooraf.

VOLLEDIGE ZEKERHEID IS EEN ILLUSIE

Een eeuw geleden leefden bewoners in het rivierengebied, met name in overlaatgebieden, met water als terugkerende realiteit. Het risico werd niet weggenomen, maar ingecalculeerd. De watersnood van 1926 laat zien dat weerbaarheid niet alleen in dijken schuilt, maar ook in mensen. Het water was sterker dan de dijken, maar niet sterker dan het vermogen van bewoners om zich aan te passen en hun leven opnieuw op te bouwen.

Anno 2026 is de waterveiligheid ingrijpend verbeterd en is het vertrouwen daarin begrijpelijk gegroeid. Maar absolute beheersing van het water bestaat niet. Waterveiligheid vraagt daarom, naast techniek en organisatie, om voortdurende aandacht voor hoe we ons land gebruiken en inrichten.

Dat besef raakt ook aan zelfredzaamheid. Niet als vervanging van overheidszorg, maar als aanvulling daarop. Rekening houden met water betekent bijvoorbeeld nadenken over de inrichting van woningen en bedrijven: welke ruimtes mogen nat worden en welke niet? Waar slaan we belangrijke spullen op, en hoe kunnen we ons in een noodsituatie in veiligheid brengen? Kleine, alledaagse keuzes kunnen het verschil maken wanneer het water onverhoopt toch komt.

WATERVEILIGHEID VRAAGT OM VOORTDURENDE ALERTHEID

De kwetsbaarheden die in 1926 tot doorbraken leidden, bouwden zich op over jaren: dijken die net niet werden verhoogd, besluiten die werden uitgesteld, verantwoordelijkheden die onduidelijk bleven. Juist die geschiedenis onderstreept dat we ons geen moment van verslapping kunnen permitteren. Alertheid is cruciaal. Dijken verwaarlozen, besluiten uitstellen of risico's onderschatten, dat kunnen we ons niet veroorloven. Tegelijkertijd moeten we erkennen dat waterveiligheid niet alleen een overheidstaak is. Het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van bestuurders, professionals én bewoners.

27 februari 1799 - Doorbraak van de dijk te Bommel en overstroming van het land, veroorzaakt door opeenhoping van ijsschotsen in de rivier de Waal. Christiaan Josi, naar tekening van Jacob Cats (1802).

BIJLAGE

BIJLAGE

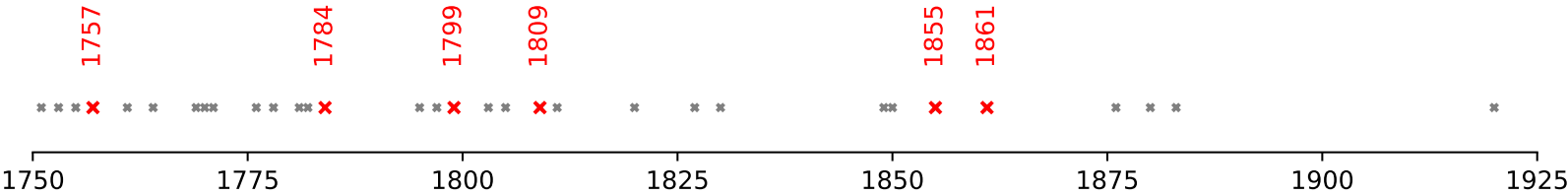
De overstroming van 1926 sluit aan op een lange geschiedenis van overstromingen in het rivierengebied. In de 18^e en 19^e eeuw werd het gebied herhaaldelijk getroffen door grote overstromingen. Dat had verschillende oorzaken. Door het bedijken van de rivieren en de afzetting van slib in de uiterwaarden kwamen de rivierbedden steeds hoger te liggen, waardoor ook de waterstanden konden stijgen. Tegelijkertijd werd de afvoer van het water richting zee bemoeilijkt. In de winter vormden bovendien kruierende ijsbergen een groot gevaar: bij dooi konden zich ijssdammen vormen die het water opstuwden en dijken deden bezwijken.

Vooraf gebieden als de Gelderse Poort, Salland, de Betuwe, het Land van Maas en Waal, de Bommelerwaard en de Tielerwaard werden regelmatig getroffen. Ook steden langs de grote rivieren, zoals Tiel, Nijmegen, Zaltbommel en Gorinchem, werden herhaaldelijk overstroomd.

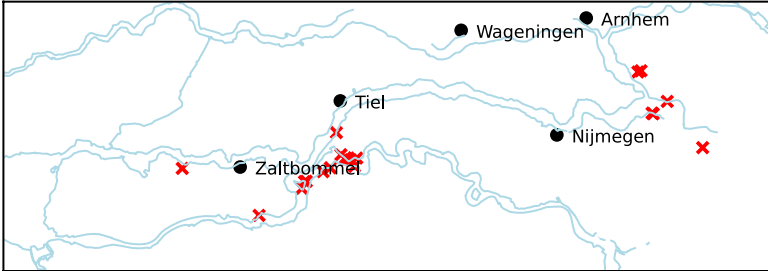
De figuren op de volgende pagina geven een overzicht van dijkdoorbraken in het rivierengebied voorafgaand aan de overstroming van 1926.

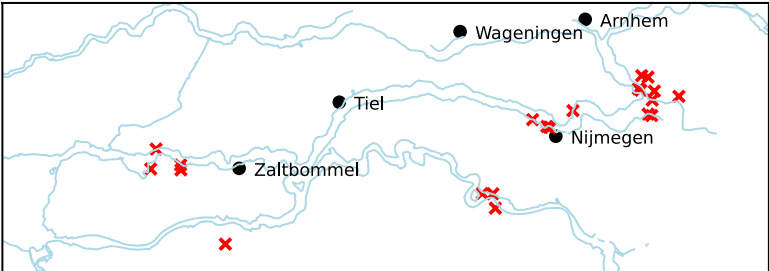
Dijkdoorbraken Rivierengebied (1750-1925)

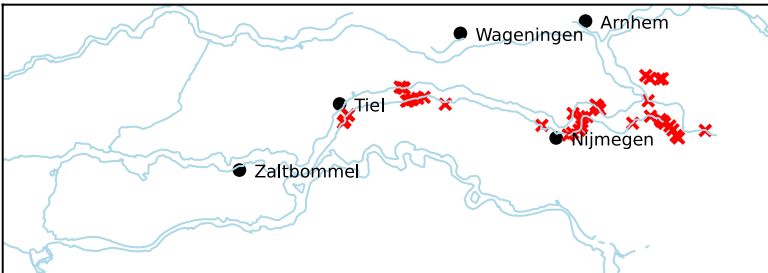
Dijkdoorbraken 1757

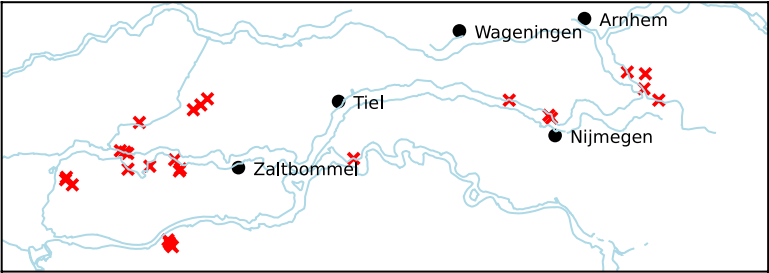
Dijkdoorbraken 1799

Dijkdoorbraken 1784

Dijkdoorbraken 1809

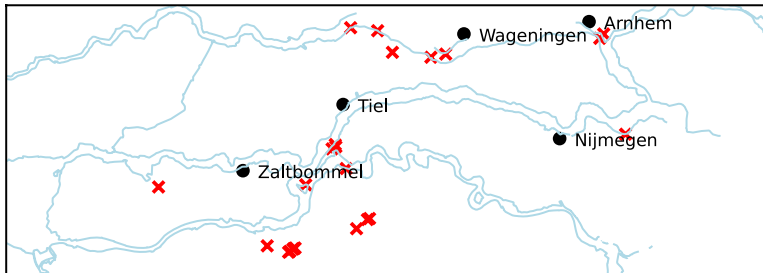
◀ Figuur B.1

Jaren waarin in het rivierengebied zeker dijkdoorbraken van hoofdwaterkeringen plaatsvonden als gevolg van hoge rivierafvoer en/of ijsvorming (1750–1950). De locaties van in rood weergegeven jaren zijn op onderstaande kaart weergegeven. Bron: Anton van der Meer, TU Delft

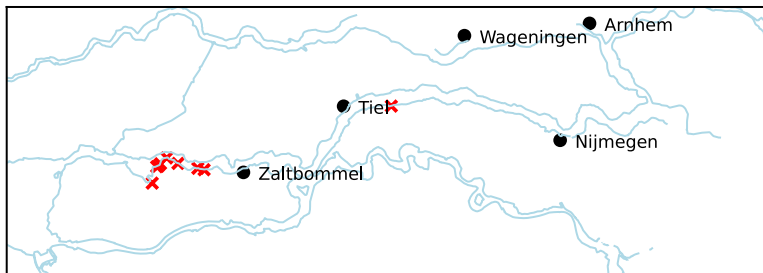
▼ Figuur B.2

Locaties van dijkdoorbraken tijdens zes grote overstromingen in de 18^e en 19^e eeuw.
Bron: Anton van der Meer, TU Delft

Dijkdoorbraken 1855

Dijkdoorbraken 1861

1809 - Watersnood in de stad Gorinchem als de bekisting langs de Kortendijk bezwijkt, januari 1809. Reinier Vinkeles, naar tekening van Cornelis van Hardenbergh (1809).

STOWA IN HET KORT

STOWA

KENNIS OVER WATER, VOOR NU ÉN LATER

De Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer – kortweg STOWA – is het kennisplatform van regionale waterbeheerders in Nederland. Vanuit Amersfoort werken we aan het ontwikkelen, verzamelen, verspreiden en implementeren van toegepaste kennis. Die kennis hebben waterbeheerders nodig om de opgaven waar zij voor staan, goed uit te kunnen voeren. Of het nu gaat om klimaatadaptatie (zowel stedelijk als landelijk gebied), een goede waterkwaliteit, duurzame en effectieve afvalwaterzuivering, veilige dijken en kaden, energietransitie of circulaire economie.

Het soort kennis dat wij ontwikkelen, is breed: technisch en natuurwetenschappelijk, maar soms ook bestuurlijk en/of juridisch. Om te zorgen dat die kennis kan worden toegepast in de praktijk, presenteren we onze onderzoeksresultaten indien mogelijk in de vorm van rapporten, praktische handreikingen, tools en instrumenten. Ook faciliteren we met het oog op kennisdoorwerking leergemeenschappen en organiseren we symposia, werksessies en webinars.

1809 - Lodewijk Napoleon zeilt over het overstroomde land, van Dalem naar Gorinchem. Reinier Vinkeles, naar tekening van Cornelis van Hardenbergh (1809).

Om zo veel mogelijk impact te creëren met ons werk, besteedt STOWA nadrukkelijk aandacht aan de organisatorische en menselijke factoren die de impact van ons werk kunnen beïnvloeden. Want verandering gaat via de inhoud (kennis), maar wordt gedragen door mensen. Bovendien kijken we breder dan het eigen netwerk bij het zoeken naar oplossingen. We richten onze blik daarvoor tevens op andere sectoren, gaan op zoek naar andere invalshoeken en leren van het buitenland. Via onze eigen en andermans media geven we uitleg over de achtergronden bij ons werk.

STOWA werkt vraaggestuurd en agendeert ook. We inventariseren welke kennisvragen waterbeheerders hebben en zetten die vragen uit bij de juiste kennisleveranciers: universiteiten, kennisinstituten, kennisbedrijven of adviesbureaus. Wij nemen de aanbesteding en begeleiding van gezamenlijke kennisprojecten op ons. Wij zorgen ervoor dat waterbeheerders verbonden blijven met de projecten en er ook 'eigenaar' van zijn. Dit om te waarborgen dat de projectresultaten de deelnemers praktische handelingsperspectieven bieden. Ieder project wordt om die reden begeleid door een commissie waar regionale waterbeheerders zelf deel van uitmaken. De grote onderzoekslijnen worden vastgesteld door programmacommissies, waar waterbeheerders zitting in hebben.

STOWA is onafhankelijk, onpartijdig en transparant. De gebruikers van onze kennis moeten erop kunnen vertrouwen dat de inhoud van onze rapporten objectief en representatief is. Alleen zo kan onze kennis worden ingezet voor beter waterbeheer en innovaties die antwoord geven op de uitdagingen van vandaag en morgen. Het is aan waterbeheerders te bepalen hoe ze de kennis van STOWA in de praktijk gebruiken.

STOWA is een stichting die de richtlijnen volgt voor organisaties zonder winstoogmerk (RJ-640). In ons jaarverslag is daarom naast een cijfermatige jaarrekening een directieverslag opgenomen over de stichting en haar activiteiten. Het budget bedraagt jaarlijks ongeveer 20 miljoen euro. Onze deelnemers leggen gezamenlijk ieder jaar ongeveer 10 miljoen in als structurele bijdrage. Daarnaast ontvangen we jaarlijks ongeveer 10 miljoen euro in de vorm van bijdragen aan afzonderlijke projecten.

1926 2026

Honderd jaar geleden kampte Nederland met een watersnoodramp. Op oudejaarsdag 1925 brak de dijk langs de Maas tussen Overasselt en Nederasselt. Maaswater overspoelde het Land van Maas en Waal en richtte een ravage aan. Ook elders zorgden extreme waterstanden voor tientallen grote en kleinere

dijkdoorbraken, die een uitgestrekt gebied van Limburg tot de IJssel en Vecht onder water zetten. Polders werden zeeën en duizenden mensen lieten alles achter en zochten een veilig heenkomen. Maar een ramp mocht dat niet worden genoemd, aldus toenmalig premier Colijn.